

Rudolf Steiner

Práh duchovního světa

GA17

Úvodní poznámky

V tomto spise jsou aforistickou formou podána líčení těch částí světa a lidské bytosti, které lze zřít, když duchovní poznání překročí hranici, jež dělí smyslový svět od světa duchovního. Nejde ani o systematický výklad, ani se neusiluje o nějakou úplnost, ale jde o pokus volným způsobem popsat duchovní zážitky. Jako "Cesta k sebepoznání člověka" má se i tento spis doplňovat s mými ostatními spisy a rozšiřovat je. I zde se však pokoušíme podat výklad tak, že spis je možno číst bez znalosti ostatních prací.

Ten, kdo chce opravdu pronikat do poznatků duchovní vědy, pocítí nutnost pozorovat duchovní oblast života ze stále nových stran. Je totiž přirozené, že v **každém** takovém výkladu vězí určitá jednostrannost. Při popisu duchovní oblasti k tomu dochází mnohem spíše než při popisu smyslového světa. Proto nemůže jít opravdu vážně o duchovní poznání tomu, kdo se spokojí s jednou přijatým výkladem. Tímto spisem bych chtěl proto posloužit tomu, kdo to myslí s úsilím o poznání duchovního světa vážně. Proto se pokouším stále znovu z různých hledisek předkládat duchovní skutečnosti, které jsem vylíčil z jistých hledisek ve svých spisech. Tyto výklady se navzájem doplňují jako snímky určité osoby nebo určitého děje, pořázené z různých bodů.

Při každém takovém líčení z určitého hlediska je příležitost vyslovit poznatky, jež z jiného hlediska nevyplývají. Pro toho, kdo sám hledá duchovní zření, se v tomto spise nabízí opět opora pro meditační látku. Zpozoruje to ten, kdo tyto opory hledá, aby je příslušným způsobem použil v duševním životě.

Mnichov, srpen 1913

O důvěře, kterou lze mít k myšlení a o podstatě myslící duše. O meditování

Lidské myšlení je pro bdělé denní vědomí jako ostrov v záplavě duševního života, probíhajícího v dojmech, pocitech, citech atd. S určitým dojmem, pocitem jsme do jistého stupně hotovi, jestliže ho pochopíme, tj. když si osvojíme myšlenku, jež dojem, pocit osvítil. I v bouři vášní a afektů může dojít k jistému uklidnění, jestliže se loď duše propracovala až k ostrovu myšlení.

Duše má přirozenou důvěru k myšlení. Cítí, že by musela ztratit v životě všechnu jistotu, kdyby tuto důvěru nemohla mít. Začínají-li pochyby o myšlení, pak zdravý duševní život končí. Nemůžeme-li si něco v myšlení vyjasnit, musíme mít útěchu, že by se dosáhlo objasnění, kdybychom byli s to se vzchopit k dostatečně silnému a ostrému myšlení. Jsme s to se spokojit s vlastní neschopností něco si myšlením objasnit; nemůžeme však snést myšlenku, že myšlení samo by nemohlo přinést uspokojení, ani kdybychom do jeho oblastí vnikli tak, jak je pro určitou životní situaci k dosažení plného světla nutné.

Tato nálada duše vzhledem k myšlení je základem všeho úsilí lidstva o poznání. Určitými duševními postoji může být utlumena; avšak i v temném cítění duše bude vždy prokazatelná. Myslitelé, kteří pochybují o platnosti a síle myšlení, se klamou o základní náladě své duše. Neboť je to vlastně často vybroušenost jejich myšlení, která jim určitým přepětím tvoří pochyby a záhady. Kdyby myšlení skutečně nedůvěřovali, pak by se nesoužili těmito pochybami a záhadami, jež jsou pouze výsledkem jejich myšlení.

Kdo v sobě vyvíjí naznačený cit vzhledem k myšlence, nepocítuje v něm pouze něco, co v sobě vytváří jako sílu lidské duše, nýbrž i něco, co v sobě nese zcela nezávisle na sobě a na své duši - určitou světovou podstatu. Světovou podstatu, k níž se musí propracovat, chce-li žít v něčem, co patří **zároveň** jemu i světu, na něm nezávislému.

Být schopen se oddávat myšlenkovému životu má v sobě něco uklidňujícího. Duše cítí, že se může v tomto životě odpoutat **sama od sebe**. Tento pocit však duše potřebuje právě tak, jako pocit opačný, tj. schopnost být plně sama v sobě. V obou pocitech spočívá rozkyv, nutný pro její zdravý život. Bdění a spánek jsou v podstatě jen extrémním výrazem tohoto rozkyvu. Ve bdění je duše v sobě, žije svůj vlastní život; ve spánku se ztrácí do obecného prožívání světa, je tedy do jisté míry od sebe odpoutána. - Oba výkyvy

duševního kyvadla se projevují různými jinými stavy vnitřního prožívání. A život v myšlenkách je odpoutáním duše od sebe samé, jako cítění, pociťování, afekty apod. jsou bytím v sobě samém.

Z tohoto hlediska poskytuje myšlení duši útěchu, kterou potřebuje pro pocit opuštěnosti světem. Můžeme dospět oprávněně k pocitu: Co jsem já v proudu obecného světového dění, jež probíhá od nekonečna do nekonečna, se svým cítěním, se svým přáním a chtěním, jež mají přece význam pouze pro mne? Jakmile jsme správně vycítili život v myšlenkách, můžeme postavit proti tomu jiný pocit: Myšlení, které má co činit s tímto světovým děním, se tě s tvou duší ujímá; žiješ v tomto dění, když ho necháš myšlením plynout do sebe. Člověk pak může cítit, že je světem přijímán, ospravedlněn. Z této nálady duše pak pro ni vyplývá posílení, jež pociťuje tak, jako by se jí ho dostávalo podle moudrých zákonů od světových mocí samých.

Od tohoto pocitu pak již není daleko ke kroku, po němž duše říká: Nemyslím pouze já, nýbrž něco myslí ve mně; ve mně se projevuje světové dění a moje duše poskytuje pouze dějiště, na němž se svět prožívá jako myšlenka.

Tento pocit může být tou či onou filosofií odmítán. Může být nejrozumnějšími důvody zdánlivě objasňováno, že právě vyslovená myšlenka o tom, že "svět myslí sám sebe v lidské duši" je zcela mylná. V protikladu k tomu musíme poznat, že tato myšlenka je vypracovávána vnitřním prožíváním. Teprve ten, kdo ji takto vypracoval, chápe zcela její platnost a ví, že všechna "popírání" nemohou její platností otrást. Kdo si ji vypracoval, vidí právě na ní, jakou mají mnohá "popírání" i "důkazy" vpravdě cenu. Často se zdají být neklamná, pokud má člověk ještě mylnou představu o průkaznosti jejich obsahu. Je pak těžké dorozumět se s člověkem, pro něhož jsou tyto "důkazy" směrodatné. Tito lidé musejí věřit, že se druhý mýlí, jestliže nevykonali ještě vnitřní práci, jež ho přivedla k uznání toho, co se jim zdá být mylné, ba snad i pošetilé.

Pro toho, kdo chce vniknout do duchovní vědy, jsou užitečné meditace, jako právě ta, kterou jsme přednesli o myšlení. Jde u něj o to, že svou duši uvede do nálady, která mu otevře přístup do duchovního světa. Tento přístup musí zůstat uzavřen, jestliže duše nepřináší nic vstříc duchovním skutečnostem či jejich sdělením, jež do ní chtějí pronikat. - Pro získání duchovních poznatků může být dobrou přípravou, když častěji pocítíme, jaké posílení je obsaženo v duševní náladě: "Když myslím, cítím se být sjednocen s proudem světového dění". - Záleží přitom mnohem méně na abstraktní hodnotě této myšlenky než na tom, aby v duši byl pociťován často posilující účinek, prožívaný tehdy, když tato myšlenka silně proudí vnitřním životem, když se šíří v duševním životě jako duchovní vzduch života. Nejde o poznávání toho, co v této myšlence tkví, nýbrž o **prožívání**. Poznána je tehdy, když byla **jednou** přítomna v duši s dostatečnou přesvědčivostí; má-li přinášet plody pro pochopení duchovního světa, jeho bytosti a skutečnosti, pak musí být po pochopení v duši stále znovu oživována. Duše se jí musí stále znovu cele naplňovat, nechávat v sobě pouze ji, s vyloučením všech jiných myšlenek, pocitů, vzpomínek atd. - Toto opětovné soustředění se na cele proniknutou myšlenku stahuje v duši síly, jež jsou v obyčejném životě do jisté míry rozptýleny, a zesiluje je. Tyto soustředěné síly se stávají orgány vnímání duchovního světa a jeho pravd.

V tom, co jsme naznačili, lze poznat správný průběh meditování. Nejprve si vypracujeme myšlenku, jíž můžeme porozumět prostředky, jež dává obyčejný život a poznání. Pak se do této myšlenky opětovně ponoříme, cele se s ní sjednocujeme. Životem s takto poznanou myšlenkou dochází k posílení duše. Jako příklad tu byla zvolena myšlenka vzata z myšlení samého. Byla zvolena jako příklad proto, že je pro meditování zvláště plodná. To, co tu bylo řečeno, platí ovšem o každé myšlence získané popsáním způsobem.

- Pro meditujícího je zvláště plodné, když zná duševní náladu vyplývající z naznačeného rozkyvu duševního života. Dospívá tak nejjistěji k pocitu, že ve své meditaci prožil bezprostřední dotyk duchovního světa.

Tento pocit je zdravým výsledkem meditace. - Tento pocit by měl vyzářovat svou sílu na obsah ostatního bdělého denního života. A sice nikoli tak, že tu je stále přítomný dojem meditační nálady, nýbrž takovým způsobem, že meditačním zážitkem proudí posílení do celého života. Prostupuje-li totiž meditační nálada denním životem jako stále přítomný dojem, pak rozlévá přes tento život něco, co ruší jeho nepředpojatost. V

době meditace samé pak nemůže být dostatečně silná a čistá. Ryzí plody přináší meditace právě tím, že se svou náladou pozvedá z ostatního života. Na tento život pak působí nejlépe tehdy, když je pociťována jako něco zvláštního, ze života vyzdviženého.

O poznávání duchovního světa

Pochopení výsledků duchovní vědy se usnadní, jestliže v obyčejném duševním životě přihlížíme k pojmům, které lze rozšířit a přetvořit tak, že se postupně přibližují k procesům a bytostem duchovního světa. Ne zvolíme-li trpělivě tuto cestu, ocitneme se snadno v pokušení představovat si duchovní svět až příliš podobný světu fyzickému či smyslovému. Bez této cesty nedosáhneme ani toho, abychom si utvořili patřičnou představu o duchovnu samém a o jeho vztahu k člověku.

Duchovní události a bytosti přistupují k člověku, jestliže svou duši připravil k jejich vnímání. Způsob, jak přistupují, se zcela liší od toho, jak se projevují fyzické skutečnosti a bytosti. Představu o tomto zcela jiném projevu však získáme, když si představíme proces vzpomínání. Člověk před více či méně dlouhou dobou něco prožil. V určitém okamžiku se to vynořuje - tím či oním podnětem - ze základu duševního prožívání. Víme, že to, co se takto vynořilo, odpovídá určitému zážitku, a vztahujeme to k němu. V okamžiku vzpomínky však není ze zážitku přítomno nic jiného než vzpomínkový obraz. - Představme si nyní, že se v duši vynořuje obraz stejným způsobem jako obraz vzpomínkový, ale tak, že tento obraz není něčím, co jsme prožili předtím, nýbrž vyjadřuje něco duši cizího. Tím jsme si vytvořili určitou představu o tom, jak se v duši zprvu projevuje duchovní svět, jestliže jsme duši k tomu dostatečně připravili.

Protože je tomu tak, bude ten, kdo není s poměry duchovního světa dostatečně seznámen, vždy namítat, že všechny "domnělé" duchovní zážitky nejsou ničím jiným než víceméně nezřetelnými vzpomínkovými obrazy, jež duše jako takové nepoznává, a může je proto považovat za zjevení duchovního světa. Nelze ovšem popírat, že rozlišování mezi iluzemi a skutečnostmi je v této oblasti obtížné. Mnoho lidí věří, že má vjemy z nadsmyslového světa a přitom se zabývá jen svými vzpomínkovými obrazy, jež pouze jako takové nepoznává. Abychom tu viděli zcela jasně, musíme být poučeni o mnohém, co se může stát zdrojem iluzí. Můžeme např. vidět něco jednou jen letmo, tak letmo, že dojem z toho nepronikne plně do vědomí; a později se to může objevit - možná zcela proměněné - jako živý obraz. Budeme ujišťovat, že jsme s tou věcí nikdy neměli co činit a že máme skutečné vnuknutí. .

To a mnohé jiné učiní pak zcela pochopitelným, že se údaje nadsmyslového zření budou jevit nanejvýš spornými těm, kdo nejsou důvěrně seznámeni se zvláštností duchovní vědy. Ten, kdo pečlivě dbá všeho toho, co bylo řečeno v mém spise *O poznávání vyšších světů* o vývoji duchovního zření, bude mít možnost rozlišovat v této oblasti iluzi a pravdu.

Ve vztahu k tomu musí být však řečeno ještě toto: Duchovní zážitky se objevují zprvu ovšem jako obrazy. Vystupují ze základů duše k tomu připravené. Záleží na tom, abychom našli k těmto obrazům správný vztah. Pro nadsmyslové vnímání mají cenu teprve tehdy, jestliže je nepřijímáme tak, jak se podávají. Jakmile je chápeme takto, nemají větší cenu než obyčejné sny. Musejí se nám sdělovat tak jako písmena. Když čteme, nevšímáme si formy písmen, ale čteme v nich to, co vyjadřují. Jako to, co je napsáno, nevyzývá k popisu tvarů písmen, tak nevyžadují obrazy, jež tvoří obsah nadsmyslového zření, abychom je chápali jako takové; nýbrž samy sebou vedou k nutnosti zcela odhlížet od jejich obrazovosti a zaměřit duši na to, co se v ní vyjadřuje jako nadsmyslový proces nebo bytost.

Jako nelze namítat, že dopis, v němž se dozvídáme něco předtím zcela neznámého, se skládá jen z dávno známých písmen, tak o obrazech nadsmyslového vědomí nemůžeme říci, že obsahují přece pouze to, co je vypůjčeno z obyčejného života. Až do určitého stupně je to jistě správné. U skutečně nadsmyslového vědomí však nezáleží na tom, co je takto vypůjčeno z obyčejného života, nýbrž na tom, co se v obrazech vyjadřuje.

Nejprve se musí duše ovšem připravit k tomu, aby viděla, jak tyto obrazy vystupují v duchovním zorném poli; k tomu však musí i pečlivě vyvinout cit nezůstávat při těchto obrazech, nýbrž je správným způsobem

vztahovat k nadmyslovému světu. Můžeme říci, že ke správnému nadmyslovému nazírání nepatří pouze schopnost zřít v sobě obrazový svět, nýbrž ještě jiná schopnost, kterou lze přirovnat ke **čtení** ve smyslovém světě.

Nadmyslový svět je třeba si zprvu představovat jako něco, co je zcela mimo obyčejné vědomí. Toto vědomí nemá vůbec nic, čím by se mohlo k tomuto světu přiblížit. Umocněnými silami duševního života pomocí meditace je vytvořen nejprve **dotyk** duše s nadmyslovým světem. Tím se z proudů duševního života vynořují zmíněné obrazy. Tyto obrazy jsou jako jakési tabló, cele utkané vlastně duší. A toto tabló je utkáno ze sil, jež duše získala ve smyslovém světě. Jako obrazová tkáň neobsahuje skutečně nic jiného, než co lze srovnat se vzpomínkou. - Čím se nám toto stává pro pochopení jasnozřivého vědomí jasnějším, tím lépe. Nebudeme se pak oddávat žádným iluzím o podstatě obrazů. A vytvoříme si tím také správný cit pro to, jak vztahovat obrazy k nadmyslovému světu. Naučíme se pomocí obrazů v nadmyslovém světě číst. - Svými dojmy smyslového světa stojíme bytostem a procesům tohoto světa přirozeně mnohem blíže než nadmyslově zřenými obrazy k světu nadmyslovému. Mohli bychom dokonce říci, že tyto obrazy jsou zprvu jako záclona, kterou si duše klade před nadmyslový svět, když se cítí být jím dotčena.

Záleží na tom, aby se člověk do způsobu prožívání nadmyslových skutečností pomalu vžíval. Z prožívání vyplývá postupně věcné vysvětlení, správné čtení. U významnějších nadmyslových zážitků vyplyne již ze zřené skutečnosti samé, že nemůže jít o žádné vzpomínkové obrazy z obyčejného prožívání. Ti, kdož si osvojili přesvědčení o určitých nadmyslových poznacích nebo alespoň věří, že si je osvojili, tvrdí ovšem v této oblasti mnoho nesmyslů. Kolik lidí jen vztahuje určité obrazy, jež vystupují v jejich duši, k zážitkům dřívějšího pozemského života, jsou-li přesvědčeni o opětovných pozemských životech. Měli bychom být vždy nedůvěřiví, když se tyto obrazy zdají poukazovat na předchozí pozemské životy, jež jsou současnému životu v tom či onom vztahu podobné, nebo se projevují tak, že současný život se dá z domnělého dřívějšího života **rozumově** snadno pochopit. Jestliže ve **skutečném** nadmyslovém prožívání se objevuje pravý dojem předchozího nebo předchozích pozemských životů, pak se zpravidla ukáže, že ten či onen dřívější pozemský život měl takovou podobu, jakou bychom si nikdy nemohli jakýmkoli vymyšlením, přáním a snažením v přítomném životě myšlenkově vytvořit. Přijmeme např. dojem z předchozího pozemského bytí v určitém okamžiku současného života, v němž je zcela nemožné osvojit si schopnost nebo něco podobného, co jsme vlastnili v onom životě. Nehledě k tomu, že u těchto významnějších duchovních zážitků se vůbec neobjevují obrazy, jež by mohly být vzpomínkami z obyčejného života, jde většinou o obrazy, na něž bychom v obvyklém prožívání nemohli vůbec připadnout. - Pro skutečné dojmy z nadmyslových světů je tomu tak ještě vyšší měrou. Tak např. neexistuje často žádná možnost utvářet z obyčejného života obrazy, které se vztahují k životu mezi pozemskými životy, tedy k životu mezi poslední smrtí člověka v předchozím pozemském životě a narozením do života současného. Můžeme tu poznat, že v duchovním životě jsme vyvinuli k lidem a skutečnostem sklony, které jsou v naprostém rozporu s tím, co vyvíjíme jako příslušné sklony v pozemském životě. Poznáváme, že v pozemském životě jsme často puzeni k tomu, abychom se se zalíbením zabývali něčím, co jsme v předchozím duchovním životě (mezi smrtí a zrozením) odmítali, čemu jsme se vyhýbali. Všechno, co by se mohlo vynořit z obyčejného prožívání jako vzpomínka na tuto skutečnost, by muselo být jiné než dojem, jehož se nám dostává při skutečném vnímání z duchovního světa.

Ten, kdo není s duchovní vědou obeznán, bude mít sice námitky i potom, když se věci mají tak, jak bylo vyloženo. Bude říkat: Nu dobře, máš něco rád. Lidská povaha je složitá. Ke každému sklonu je přimíšen tajný odpor, který se ve vztahu k příslušné skutečnosti ve zvláštním okamžiku vynořuje. Považuješ to za zážitek před zrozením a přitom ho lze vysvětlit zcela přirozeně z podvědomých duševních stavů. - Proti této námitce nelze obecně říci nic jiného, než že pro mnoho případů může být jistě správnou. Poznatky nadmyslového vědomí není právě bezesporu možno získávat snadno. Jako je však pravdou, že "domnělý" duchovní badatel se může mýlit a vztahovat podvědomý stav na zážitek z duchovního života před zrozením, tak je také pravdou, že duchovně-vědecké školení vede k sebepoznání, které zahrnuje i podvědomé duševní

stavy a může se také v tomto vztahu osvobodit od iluzí. Netvrdíme tu však nic jiného, že pravdivé jsou jen takové nadmyslové poznatky, které jsou v činnosti poznávání schopny rozlišovat to, co pochází z nadmyslových světů, od toho, co vytvořila jen vlastní představa. Tuto schopnost rozlišování si člověk při vžívání se do nadmyslových světů osvojuje tak, že v této oblasti odliší vjem od představy tak jistě, jako odlišuje ve smyslovém světě horké železo, jehož se dotkne prstem, od horkého železa, jež si pouze představuje.

O étherném těle člověka a o elementárním světě

Uznání nadmyslového duchovního světa a jeho poznání si člověk získává překonáváním určitých překážek, které se v duši proti tomuto uznání zprvu staví. Obtíž spočívá v tom, že tyto překážky v duševním prožívání sice působí, ale v obyčejném životě jako takové nevstupují do vědomí. V duši člověka existuje právě mnoho živého, o čem tato duše sama zprvu nic neví, o čem si teprve postupně musí získat vědění, podobně jako o bytostech a procesech vnějšího světa.

Dříve než je duchovní svět duši poznán, je pro ni zcela něčím cizím, něčím, co ve svých vlastnostech neobsahuje nic, co může duše svými zážitky ve smyslovém světě poznat. Tak se stává, že duše by mohla být před tento duchovní svět postavena a přitom v něm naprosto "nic" neviděla. Duše by se mohla cítit, jako by se dívala do nekonečné, prázdné, pusté propasti. - Takový pocit ve zprvu nevědomých duševních hlubinách skutečně existuje. Duše má tento pocit, jenž je příbuzný s ostychem, strachem; žije v něm, aniž o tom ví. Pro život duše není však směrodatné pouze to, o čem ví, nýbrž i to, co je v ní, aniž by o tom věděla. - Hledá-li duše důvody k odporu a "důkazy" proti duchovnímu světu z oblasti myšlení, pak se to neděje proto, že tyto "důvody" jsou vynuceny svou vlastní hodnotou, nýbrž proto, že duše se snaží o jakési otupení uvedeného citu. Člověk se nestává popíračem duchovního světa nebo možnosti jeho poznatků, protože může dokázat jejich "neexistenci", ale protože chce duši naplnit myšlenkami, které mu zastírají "bázeň před duchovním světem". Osvobození od této touhy po materialistických otupujících prostředcích proti "bázni před duchovním světem" se může uskutečnit teprve tehdy, když má člověk přehled o celém popsaném stavu duševního života. "Materialismus jako duševní fenomén strachu" je důležitou kapitolou vědy o duši.

Bázeň před duchovním se stane pochopitelnou tehdy, když se člověk propracoval k uznání pravdy, že procesy a bytosti smyslového světa jsou vnějším výrazem nadmyslových duchovních procesů a bytostí. K tomuto pochopení dojde již tehdy, když poznáme, že tělo, které je u člověka smyslově vnímatelné a pouze s nímž se zabývá vnější věda, je výrazem jemného, nadmyslového (éterného) těla, v němž je smyslové či fyzické tělo obsaženo jako hustší jádro v oblaku. - Toto étherné tělo je druhým článkem lidské bytosti. V něm je základ života fyzického těla. Ve vztahu k tomuto éthernému tělu není člověk oddělen od vnějšího světa stejnou měrou, jako je ve svém fyzickém těle oddělen od fyzického vnějšího světa. Mluvíme-li u étherného těla o vnějším světě, pak tím není míněn vnější svět fyzický, vnímaný smysly, nýbrž duchovní okolí, jež je vůči fyzickému světu nadmyslové tak, jako je étherné tělo člověka nadmyslové vzhledem k jeho tělu fyzickému. Jako étherná bytost žije člověk v étherném (elementárním) světě.

Stane-li se vědomou skutečnost, kterou člověk sice stále prožívá, o níž však v obyčejném prožívání nic neví, že se totiž jako étherná bytost nachází v elementárním světě, pak je toto vědomí zcela jiné než vědomí obyčejného prožívání. Toto vědomí se objevuje při nadmyslovém poznání. Toto poznání pak ví to, co tu je v životě stále přítomno, co se však před obyčejným vědomím skrývá.

V obyčejném vědomí říká člověk k sobě "já", a poukazuje tím na bytost ve svém fyzickém těle. Ve smyslovém světě spočívá jeho zdravý duševní život v tom, že se poznává jako bytost oddělená od ostatního světa. Tento zdravý duševní život by byl narušen, kdyby člověk označoval některé procesy nebo bytosti vnějšího světa jako to, co patří k němu. - Prožívá-li se člověk jako étherná bytost v elementárním světě, je tomu jinak. Vlastní bytost (já) tu s určitými procesy a bytostmi v okolí splývá. Étherná bytost člověka se musí nalézat i v tom, co není jejím nitrem tak, jak si navykla pohlížet na toto "nitro" ve smyslovém světě. V

elementárním světě jsou síly, procesy a bytosti, jež musíme, přestože jsou v jistém vztahu "vnějším světem", chápat jako by patřily k vlastnímu "já". Člověk je jako éterná lidská bytost zapředen do elementárního světa. Ve fyzicko-smyslovém světě máme své myšlenky; jsme s nimi tak pohromadě, že se na ně můžeme dívat jako na něco, co patří ke skutečnosti já. Tak intimně, jako myšlenky ve smyslovém světě, působí do éterné lidské bytosti, do jejího "nitra", síly, procesy atd., které se nechovají jako myšlenky, ale jako bytosti, jež žijí s duší a v duši. Nadsmyslové poznání potřebuje tedy větší vnitřní sílu než je síla, kterou má duše, aby mohla uhájit svou samostatnost vůči svým myšlenkám. Příprava k pravému duchovnímu nazírání spočívá v podstatě i v tom, že posiluje vnitřně duši tak, aby se mohla vychovat jako samostatná bytost nejen tehdy, když jsou v ní myšlenky, nýbrž i když se objevují v oblasti jejího vědomí síly a bytosti elementárního světa jako část její vlastní bytosti.

Síla duše, jejíž pomocí se může uhájit v elementárním světě, existuje v obyčejném životě člověka. Duše o této síle zprvu nic neví, ale **má ji**. Aby ji mohla mít **vědomě**, k tomu se musí teprve vyzbrojit. Musí se osvojit onu vnitřní duševní sílu, získanou v přípravě k duchovnímu nazírání. Dokud se člověk nemůže rozhodnout k tomu, aby si tuto vnitřní duševní sílu osvojil, obává se pochopitelně uznávat své duchovní okolí a sahá - nevědomě - k iluzi, že tento duchovní svět neexistuje, nebo že není poznatelný. Tato iluze mu pomáhá dostat se z instinktivní obavy před srůstáním nebo splýváním své vlastní bytosti (já) s bytostným vnějším duchovním světem.

Kdo popsanou skutečnost prohlédne, dospěje k uznání éterné lidské bytosti "za" fyzicko-smyslovým člověkem a nadsmyslového éterného (elementárního) světa za světem fyzicky vnímatelným.

V elementárním světě nalézá jasnozřivé vědomí bytostnost, která je do jisté míry samostatná, jako fyzické vědomí nalézá ve smyslovém světě myšlenky, jež jsou nesamostatné a nebytostné. - Vžívání se do tohoto elementárního světa vede pak k tomu, že vidíme částečně samostatné bytosti ve větší souvislosti. Jako kdybychom pozorovali články lidského fyzického těla nejprve v jejich částečné samostatnosti a potom poznali, že existují jako části v rámci celku těla, tak se pro nadsmyslové vědomí shrnují jednotlivé bytosti elementárního světa jako životní články velkého duchovního těla, které je pak v dalším průběhu nadsmyslového prožívání poznáváno jako elementární (nadsmyslové) životní tělo Země. Uvnitř tohoto životního těla Země se éterná lidská bytost sama cítí jako jeho článek.

Tento další postup v duchovním nazírání se jeví jako vžívání se do podstaty elementárního světa. Tento svět je oživen bytostmi nejrůznějšího druhu. Chceme-li život těchto bytostných sil vyjádřit, pak je to možné jen tím, že jejich rozmanité vlastnosti načrtne v obrazech. Existují bytosti, které jsou spřízněné se vším, co nutí k trvání, pevnosti, tíži. Můžeme je označit jako duše Země. (A nepovažujeme-li se za přechytralé a nebojíme se obrazu, jenž má pouze poukazovat na skutečnost, ale není jí samou, pak můžeme mluvit o "gnómech"). Existují bytosti, které vzhledem k jejich povaze můžeme označit jako duše vzdušné, vodní, ohnivé.

Pak se ale ukazují i jiné bytosti. Vystupují sice tak, že se jeví jako elementární (éterné) bytosti, poznáváme však na nich, že v jejich éterné bytosti vězí něco, co je vyššího druhu než bytostnost elementárního světa. Učíme se chápat, že k pravému bytí těchto bytostí nepronikneme stupněm nadsmyslového poznání, jenž vystačí jen pro elementární svět, právě tak, jako nepronikneme k pravé bytosti člověka s pouhým fyzickým vědomím.

Bytosti, jež mohou být obrazně nazývány dušemi země, vody, vzduchu a ohně, se svou činností vztahují k elementárnímu životnímu tělu Země. Bytosti vyššího druhu vyvíjejí činnost, jež přesahuje zemskou oblast. Poznáváme-li je v nadsmyslovém prožívání dále, pak jsme sami se svým vědomím duchovně vedeni nad oblast Země. Vidíme, jak se tato zemská oblast vytvořila z jiné oblasti a jak v sobě obsahuje duchovní zárodky, z nichž v budoucnosti může vzniknout další oblast, jakási "nová Země". V mé Tajné vědě je řečeno, proč můžeme označit to, z čeho se utvořila Země, jako starou "měsíční planetu", a proč svět, k němuž Země v

budoucnosti směřuje, můžeme nazývat "Jupiterem". Podstatné je, že ve "starém Měsíci" spatřujeme dávno minulý svět, z něhož se proměnou utvořila Země, a že v duchovním smyslu chápeme jako "Jupitera" budoucí svět, k němuž Země směřuje.

Shrnutí předchozích úvah

V základu fyzického člověka spočívá jemná éterná lidská bytost, která žije v éterném okolí, jako fyzický člověk žije ve fyzickém okolí. Vnější elementární svět se shrnuje v nadmyslové životní tělo Země. Toto zemské tělo je výsledkem proměny starého světa (Měsíce) a přípravným stavem budoucího světa (Jupitera). Schematicky můžeme nazírat člověka takto:

- I. Fyzické tělo ve fyzicko-smyslovém okolí. Díky jemu se člověk poznává jako samostatná bytost (já).
- II. Jemné (éterné) tělo v elementárním okolí. Díky jemu se člověk poznává jako článek životního těla Země a tím nepřímo jako článek tří po sobě jdoucích planetárních stavů.

O opětovných pozemských životech a o karmě - O astrálním těle člověka a o duchovním světě - O ahrimanských bytostech

Pro duši je zvláště těžké, aby uznala, že v duševním životě působí něco, co je pro její vědomí právě tak vnějším světem jako je tzv. vnější svět v obyčejném smyslu. Vzpěčuje se tomu - nevědomě - protože věří, že tímto stavem věci je ohroženo její vlastní bytí. Instinktivně odvrací duchovní pohled od této skutečnosti. To, že novější věda tu věc jako takovou připouští, není ještě plným prožíváním této skutečnosti se všemi konsekvencemi jejího vnitřního uchopení a proniknutí. Dospěje-li vědomí k tomu, aby tuto skutečnost živě vycit'ovalo, pak pozná v duševní bytosti vnitřní jádro, které je bytostně samostatné vzhledem ke všemu, co se může vyvíjet v oblasti vědomého duševního života mezi narozením a smrtí. Vědomí ve svém základě poznává bytost, jejímž výtvorem, stvořením, se samo musí pociťovat. I tělo se všemi jeho silami a vlastnostmi musí pociťovat jako její stvoření a jako nositele tohoto vědomí. Při tomto prožívání učí se duše pociťovat zraní duchovní bytosti, která je v ní a vymyká se vlivům vědomého života. Dospívá k tomu, že cítí, jak se tato vnitřní bytost v průběhu života mezi narozením a smrtí stává stále silnější, ale také samostatnější. Poznává, že tato bytost se staví v životě mezi narozením a smrtí k ostatnímu prožívání tak jako zárodek vyvíjející se v rostlině k celku rostliny, v níž se vyvíjí. Zárodek rostliny je však jen fyzickou bytostí, kdežto duševní zárodek je bytostí duchovní. Sledujeme-li toto prožívání, dospíváme k uznání myšlenky o opětovných pozemských životech člověka. Duše může ve svém bytostném jádru, které do určitého stupně je na ní nezávislé, vycit'ovat zárodek k novému lidskému životu, do něhož tento zárodek přenese plody přítomného života, až v duchovním světě po smrti prožije čistě duchovním způsobem ony životní podmínky, jichž se mu pak nemůže dostávat, když je mezi narozením a smrtí zahalen fyzickým pozemským tělem.

Z této myšlenky pak nutně vyplývá jiná myšlenka: Přítomný smyslový život mezi narozením a smrtí je výsledkem jiných, dávno uplynulých pozemských životů, v nichž duše vyvinula zárodek, jenž žil po smrti dále v čistě duchovním světě, až dozrál k tomu, aby novým zrozením nastoupil nový pozemský život, právě tak jako se rostlinný zárodek stává novou rostlinou poté, co oddělen od staré rostliny, v níž se utvářel, žil po určitou dobu v jiných životních podmínkách.

Nadmyslové vědomí se příslušnými duševními přípravami učí nořit se do procesu, jenž spočívá v tom, že se v lidském životě určitým způsobem vytváří samostatné jádro, jež přenáší plody tohoto života do příštích pozemských životů. - Obrazně, bytostně, jako by se chtělo zjevovat jako svébytná bytost, vynořuje se z duševních proudů druhé já, jež se jeví bytosti, dosud považované za vlastní já, jako něco samostatného a nadřazeného. Vyjímá se jako inspirátor tohoto já. Člověk v tomto já splývá s inspirujícím, nadřazeným já.

V tom, co nadmyslové vědění takto vnímá jako skutečnost, žije obyčejné vědomí, aniž o tom ví. Opět je třeba duševní posily, aby se člověk udržel svým vědomím nejen vůči vnějšímu duchovnímu světu, s nímž splývá, nýbrž i s duchovní bytostí, jíž ve vyšším smyslu sám je, a jež přesto stojí mimo to, co musí ve

smyslovém světě **nutně** vycit'ovat jako své já. (Způsob, jak se toto druhé já pozvedá obrazně, bytostně z duševních proudů, je u různých lidských individualit zcela rozdílný. Ve svých scénických duševních obrazech "Brána zasvěcení", "Zkouška duše", "Strážce prahu" a "Probuzení duší" jsem se pokusil vyučít, jak se k prožívání tohoto "jiného já" propracovávají různé lidské individuality).

I když duše v obyčejném vědomí neví nic o inspiraci svým "druhým já", pak přesto v duševních hlubinách tato inspirace existuje. Tato inspirace však nepůsobí v myšlenkách nebo ve vnitřních slovech, nýbrž činy, procesy, dějem. Právě toto druhé já vede duši k jednotlivostem jejího životního osudu a vyvolává v ní schopnosti, sklony, vlohy atd. - Toto druhé já žije v souhrnu osudu lidského života. Kráčí vedle já, jež má své podmínky mezi narozením a smrtí a utváří lidský život se vším, co do něho zasahuje radostně, povzbudivě i bolestně. Tím, že se setkává s tímto druhým já, učí se nadsmyslové vědomí říkat souhrnu životního osudu "já" právě tak, jako fyzický člověk říká "já" své vlastní bytosti. To, co se nazývá východním slovem "karma", srůstá naznačeným způsobem s druhým já, s "duchovní bytostí já". Životní běh člověka se jeví jako inspirovaný svou vlastní trvalou bytostí, která putuje od života k životu; inspirace se projevuje tak, že životní osudy příštího pozemského života se jeví jako následek předcházejících pozemských životů.

Tak člověk poznává sama sebe jako "druhou bytost", jako bytost, jež ve smyslovém bytí není, a která se v tomto smyslovém bytí projevuje jen svými účinky. Vstoupí-li vědomí do **tohoto** světa, pak je v oblasti, jež se vzhledem k elementárnímu světu může označovat jako oblast duchovní.

Pokud se člověk vycit'uje v této oblasti, poznává, že stojí zcela mimo okruh, v němž se odehrávají všechny zážitky a zkušenosti smyslového světa. Shlíží z jiného světa na svět, jež do jisté míry opustil. Dospívá však k poznání, že jako člověk patří k oběma světům. Pociťuje smyslový svět jako jakýsi zrcadlový obraz světa duchovního, avšak jako zrcadlový obraz, v němž se děje a bytosti duchovního světa nejen zrcadlí, nýbrž kde tento obraz vede samostatný život. Jako kdyby se člověk viděl v zrcadle a tento obraz přitom získal samostatný život. - A člověk poznává duchovní bytosti, jež tento samostatný život zrcadlového obrazu duchovního světa vytvářejí. Tyto duchovní bytosti pociťuje jako bytosti, jež svým původem patří do duchovního světa, opustili však jeho dějiště a vyvíjejí svou působnost ve smyslovém světě. Tak stojí člověk přede dvěma světy, jež na sebe vzájemně působí. Duchovní svět tu můžeme označit jako svět **horní**, smyslový svět jako svět **dolní**.

V tomto dolním světě poznává člověk uvedené duchovní bytosti tím, že přenese do jisté míry své hledisko do světa horního. Jeden druh těchto bytostí se představuje tak, že v nich poznáváme příčinu, proč člověk prožívá smyslový svět jako svět hmotný, materiální. Poznává, že všechno hmotné je ve skutečnosti duchovní a že duchovní působnost oněch bytostí zpevňuje a utvrzuje duchovnost smyslového světa do hmoty. I když nejsou jisté názvy v přítomnosti v oblibě, potřebujeme je pro to, co zříme v duchovním světě jako skutečné. Proto buďtež bytosti, jež způsobují toto zhmotnění smyslového světa, zde nazývány bytostmi **ahrimanskými**. Ve vztahu k těmto ahrimanským bytostem se také ukazuje, že svou nejvlastnější oblast mají v minerální říši. V minerální říši vládou tyto bytosti tak, že v ní plně zjevují to, čím vlastně jsou. - V říši rostlin a ve vyšších přírodních říších vykonávají něco jiného. To pochopíme teprve tehdy, když vezmeme v úvahu oblast elementárního světa. I tento elementární svět se jeví z duchovního světa jako zrcadlení duchovní oblasti. Samostatnost zrcadlového obrazu v elementárním světě není však tak velká jako ve fyzickém smyslovém světě. Duchovní bytosti ahrimanského druhu v ní vládou méně než ve smyslovém světě. Přesto však vyvíjejí tyto ahrimanské bytosti z elementárního světa mimo jiné působnost, která se projevuje ničením a smrtí života. Lze říci, že ahrimanské bytosti mají za úkol způsobovat ve vyšších přírodních říších smrt. Pokud smrt patří k nutnému řádu bytí, spočívá úkol ahrimanských bytostí v tomto řádu.

Když pozorujeme činnost ahrimanských bytostí z duchovní oblasti, poznáváme však, že s jejich působením v dolním světě souvisí ještě něco jiného. Tím, že mají své působiště v tomto světě, necítí se být vázány k řádu, jenž by příslušel jejich silám, kdyby působily v horním světě, kde mají svůj původ. V dolním světě usilují o samostatnost, kterou by v horním světě nikdy nemohly mít. To se projevuje zvláště v působení

ahrimanských bytostí na člověka, pokud člověk tvoří nejvyšší přírodní říši smyslového světa. Snaží se osamostatnit lidský duševní život, pokud je vázán na smyslové bytí člověka, odtrhnout jej od horního světa a cele jej přivtělit svému vlastnímu světu. Člověk jako myslící duše má svůj původ v horním světě. Myslíci duše, která se stala duchovně zřící, také do tohoto horního světa vstupuje. Myšlení, jež se rozvíjí ve smyslovém světě a je na něj vázáno, má v sobě to, co lze označit jako vliv ahrimanských bytostí. Tyto bytosti chtějí do jisté míry dávat smyslovému myšlení uvnitř smyslového světa jakési trvalé bytí. Protože jejich síly přinášejí smrt, chtějí myslící duši vytrhnout ze smrti a přenechat ke zničení pouze ostatní bytostnost člověka. Podle jejich intencí má lidská myslivá síla zůstat ve smyslové oblasti a přijmout bytí, jež by bylo stále více podobné bytí ahrimanskému.

To, co bylo právě vylíčeno, se projevuje v dolním světě pouze svým **účinkem**. Člověk může usilovat o to, aby se ve své myslící duši pronikl silami, jež uznávají duchovní svět a vědí že v něm žijí a existují. Může se však také svou myslící duší od těchto sil odvrátit a používat své myšlení jen k tomu, aby chápal smyslový svět. K tomu právě lákají ahrimanské síly.

O astrálním těle a o luciferských bytostech - O étherném těle

Jiným druhem duchovních bytostí, jež mohou být pozorovány, jak působí z duchovní oblasti ve smyslovém světě (a také v elementárním světě) jako ve svém přijatém působišti, jsou bytosti, jež chtějí cítící duši zcela osvobodit od smyslového světa, do jisté míry ji zduchovnit. Život ve smyslovém světě patří ke světovému řádu. Když lidská duše žije ve smyslovém světě, prochází v něm vývojem, který patří do oblasti jejich životních podmínek. Skutečnost, že je vetkána do této smyslové oblasti, je výsledkem působnosti bytostí, jež poznáváme v horním světě. Proti této působnosti pracují bytosti, které chtějí cítící duši od podmínek smyslového působení odtrhnout. Nazýváme zde tyto bytosti bytostmi **luciferskými**.

Tak žijí luciferské bytosti ve smyslovém světě a pátrají do jisté míry po všem; co je v něm **duševního** (cítícího), aby je vyprostily z tohoto smyslového světa a přivtělily je k vlastní světové oblasti, podobné jejich povaze. V pohledu z horního světa lze pozorovat působnost těchto luciferských bytostí i v elementárním světě. Usilují v něm o oblast sil, jež podle jejich intencí nemá být dotčena tíží smyslového světa, přestože byla bytostmi horního světa k vetkání do tohoto smyslového světa určena. Jako ahrimanské bytosti zůstávají uvnitř svého okruhu, když pouze způsobují dočasné zničení života, založené ve světovém řádu, tak luciferské bytosti nepřekračují oblast své říše, když pronikají cítící duši silami, v nichž tato duše stále znovu pociťuje popud pozvedat se nad tlaky ve smyslovém světě a cítit se vůči nim jako samostatná, svobodná bytost. Luciferské bytosti však překračují svou oblast, když chtějí proti obecnému řádu horního světa vytvářet zvláštní říši ducha, do níž se snaží přetvářet duševní bytosti ve smyslovém světě.

Můžeme pozorovat, jak působnost luciferských bytostí směřuje do dvou stran. Na jedné straně vděčíme těmto bytostem za to, že člověk je schopen se pozvedat nad pouhé prožívání smyslové skutečnosti. Nečerpá svou radost, své povznesení jen ze smyslového světa. Může se povznášet a těšit z toho, co žije pouze ve zdání, co přesahuje smyslovost jako krásné zdání. Z této strany spolupůsobila luciferská činnost při nejvýznamnějším kulturním rozkvětu, především uměleckém. Člověk může také žít ve sféře svobodného myšlení. Nepotřebuje pouze popisovat smyslové jevy a v myšlenkách je kopírovat. Může rozvíjet nad smyslovým světem tvůrčí myšlení a může o jevech filosofovat. - Na druhé straně se může přepínání luciferských sil v duších stát zdrojem mnoha blouznění a zmateností, jež se chtějí rozvíjet v duševních činnostech, aniž by dodržovaly podmínky vyššího světového řádu. Filosofování bez důkladného vžívání se do světového řádu, svéhlavé spřádání libovolných představ, přehnané zdůrazňování přijatého oblíbeného mínění: všechno to jsou stinné stránky luciferského působení.

Lidská duše patří se svým "druhým já" k hornímu světu. Přísluší však i k bytí v dolním světě. Nadsmyslové vědomí se pociťuje jako vědoucí v horním světě, jestliže prošlo patřičnými přípravami. Skutková podstata se však pro nadsmyslové vědomí nemění, je pouze k tomu, co je skutkovou podstatou pro

každou lidskou duši, připojeno vědění. - Každá lidská duše patří k hornímu světu a je, když člověk žije ve smyslovém světě, přiřazena k smyslovému tělu, jež podléhá procesům tohoto smyslového světa. Dále je přiřazena k jemnému, éthernému tělu, jež žije v procesech elementárního světa. Ve smyslovém i v étherném těle působí síly ahrimanských a luciferských bytostí. Tyto síly jsou duchovní, nadmyslové povahy.

Pokud žije lidská duše v horním (duchovním) světě, je - abychom použili tohoto výrazu - astrální bytostí. K různým důvodům, jež opravňují tento výraz, patří i ten, že astrální bytost člověka jako taková **nepodléhá** podmínkám, které působí na Zemi. Duchovní věda poznává, že v astrální bytosti člověka nepůsobí přírodní zákony Země, nýbrž zákony, jež přicházejí v úvahu pro děje ve světě hvězdném. Proto se pojmenování může jevit jako oprávněné. K uznání fyzicko-smyslového těla člověka a étherného, jemného těla přistupuje tedy i uznání třetího, **astrálního** těla. Musíme však především přihlížet k tomu, že svou pravlastní bytostí pochází astrální tělo z duchovního světa. V této oblasti je bytostí, která je stejného druhu s jinými bytostmi, jež mají své působišť v tomto duchovním světě. Pokud elementární a smyslový svět jsou zrcadlením světa duchovního, musejí být i étherné a fyzicko-smyslové lidské tělo považovány za zrcadlení astrální bytosti člověka. V tomto étherném a fyzicko-smyslovém těle však vládou síly, jež pocházejí z luciferských a ahrimanských bytostí. Protože jsou tyto bytosti duchovního původu, je přirozené, že se setkáváme v oblasti smyslově-fyzického a étherného těla i s určitým druhem astrální bytosti člověka. Duchovní nazírání, které přijímá pouze obrazy nadmyslového vědomí a není schopno správně pochopit jejich význam, může snadno považovat astrální příměsek fyzického a étherného těla za vlastní tělo astrální. Ale toto "astrální tělo" je právě tím článkem lidské bytosti, jenž se ve svém působení staví proti zákonitostem, které člověku přísluší ve světovém řádu. - Záměny a zmatení v této oblasti jsou snazší proto, že pro obvyčejné lidské vědomí je vědění o astrální bytosti duše zprvu zcela nemožné. Avšak ani pro první stupně nadmyslového vědomí není toto vědění ještě dosažitelné. K tomuto vědomí se dospívá, když se člověk prožívá ve svém étherném těle. Spatřuje v něm však zrcadlové obrazy svého "druhého já" a horního světa, k němuž náleží. Spatřuje tak étherný zrcadlový obraz svého astrálního těla a s ním luciferské a ahrimanské bytosti v něm obsažené. - V pozdějších aforismech tohoto spisu se ukáže, že i "já", jež člověk ve svém obvyčejném životě považuje za svou bytost, není "pravým já", nýbrž zrcadlením "pravého já" ve fyzicko-smyslovém světě. Pro étherné zření může se tak stát étherné zrcadlení astrálního těla iluzí "pravého astrálního těla".

V dalším průběhu vžívání se do horního světa dospívá nadmyslové vědomí také k tomu, že získává pravý náhled o povaze zrcadlení horního světa ve světě dolním, pokud jde o lidskou bytost. Tu se především ukazuje, že étherné, jemné tělo, jak je člověk nese v sobě ve svém přítomném pozemském životě, není ve skutečnosti zrcadlovým obrazem toho, co mu odpovídá v horním světě. Je zrcadlovým obrazem, pozměněným působností luciferských a ahrimanských bytostí. Duchovní praobraz étherného těla se vzhledem k povaze pozemského bytí, v němž jmenované bytosti působí, nemůže vůbec v pozemském člověku dokonale zrcadlit. Když nadmyslové vědomí sleduje svou cestu přes Zemi k oblasti, v níž je dokonalé zrcadlení praobrazu étherného těla možné, pak se vidí mimo přítomný stav Země, ba ještě mimo předchozí stav měsíční přeneseno nazpět do dávné minulosti. Dospívá k náhledu, jak se přítomná Země vyvinula z měsíčního stavu a tento měsíční stav ze stavu slunečního. Proč je název sluneční stav oprávněný, o tom jsou podány bližší údaje v mé "Tajné vědě". Země byla tedy kdysi ve slunečním stavu, z něhož se vyvinula ve stav měsíční a pak se stala "Zemí". Během slunečního stavu bylo étherné tělo člověka čistým zrcadlením duchovních dějů a bytostí světa, v němž má svůj původ. Pro nadmyslové vědomí pozůstávají tyto bytosti cele z čisté moudrosti. Tak je možno říci, že během slunečního období Země člověk přijal v pradávne minulosti do sebe své étherné tělo jako čisté zrcadlení kosmických bytostí moudrosti. Během následujícího měsíčního a zemského období se pak toto étherné tělo proměnilo a stalo tím, čím je v lidské bytosti v současné době.

Shrnutí předchozích úvah

Člověk nese v sobě duševní bytostné jádro, jež patří duchovnímu světu. Toto duševní bytostné jádro je trvalá lidská bytost, která se v opětovných pozemských životech prožívá tak, že se utváří v pozemském životě

uvnitř obyčejného vědomí jako bytost, vůči tomuto vědomí samostatná. Po fyzické smrti člověka žije v čistě duchovním světě a po příslušné době prožívá výsledky předchozího pozemského života v životě novém. Tato trvalá bytost působí tak, že stává inspirátorkou osudu člověka. Tento osud inspiruje tak, že se pozemský život jeví jako světovým řádem zdůvodněný důsledek předchozího života.

Člověk je touto trvalou bytostí samou; žije v ní jako ve svém "druhém já". Pokud je jako bytost tímto "druhým já", žije v astrálním těle, jako žije v těle fyzickém a éterném. Jako je okolím fyzického těla fyzické okolí, okolím éterného těla elementární svět, tak je okolím astrálního těla duchovní oblast.

Bytosti, jež jsou téhož druhu a téhož původu jako "druhé já" člověka, působí ve fyzickém a elementárním světě jako ahrimanské a luciferské síly. Z toho, jak působí, lze chápat vztah astrálního lidského těla k tělu éternému a fyzickému.

Prapůvod éterného těla je třeba hledat v dávno uplynulém stavu Země, v její tzv. sluneční době.

Schematicky lze podle toho nazírat člověka takto:

I. Fyzické tělo ve fyzicko-smyslovém okolí. Jeho prostřednictvím se člověk poznává jako samostatná individuální bytost (já).

II. Jemné (éterné) tělo v elementárním okolí. Jeho prostřednictvím se člověk poznává jako článek životního těla Země a tím nepřímo jako článek třech postupných planetárních stavů.

III. Astrální tělo v čistě duchovním okolí. Jeho prostřednictvím je člověk článkem duchovního světa - elementární a fyzický svět jsou jeho zrcadlením. V něm žije "druhé já" člověka, které se projevuje v opětovných pozemských životech.

"strážci prahu" a o některých vlastnostech nadsmyslového vědomí

Svým prožíváním ve smyslovém světě stojí člověk mimo duchovní svět, v němž má ve smyslu předchozích úvah původ jeho bytost. Jaký podíl má toto prožívání na lidské bytosti, poznáme, když uvážíme, že nadsmyslové vědomí, vstupující do nadsmyslových světů, potřebuje posílení právě těch duševních sil, jež získal ve smyslovém světě. Nedostává-li se tohoto posílení, pak duše cítí jistý ostych před vstupem do nadsmyslového světa. Pokouší se dokonce zachránit se před tímto vstupem tím, že hledá "důkazy" pro nemožnost tohoto vstupu.

Cítí-li se však duše ke vstupu dostatečně silná, poznává-li v sobě síly, které jí dovolují, aby po vstupu uhájila svou bytost jako samostatnou a prožívala na poli svého vědomí nejen myšlenky, nýbrž i bytosti, jak tomu musí být v elementárním a duchovním světě, - pak také vycití, že tyto síly lze shromáždit jen v životě ve smyslovém světě. Nahlíží nutnost toho, že ve svém světovém běhu musí být vedena smyslovým světem.

Tento náhled vyplývá zvláště ze zážitků, jež má nadsmyslové vědomí s **myšlením**. Při vstupu do elementárního světa naplňuje se vědomí bytostmi, jež jsou vnímány v podobě obrazů. Uvnitř tohoto světa nemá vůbec možnost vyvíjet vůči jeho bytostem podobnou vnitřní duševní činnost, jakou vyvíjí v myšlenkovém životě ve světě smyslovém. - Přesto by však bylo nemožné vyznat se v tomto elementárním světě jako lidská bytost, kdyby člověk do něj nevstoupil s myšlením. Bez myslícího nazírání by sice bytosti elementárního světa **zřel**, o žádné z nich by však ve skutečnosti nemohl vědět, čím je. Rovnal by se člověku, jenž má před sebou písmo, které neumí číst; svými očima by viděl přesně totéž, co ten, kdo číst umí - jen pro čtoucího by to však mělo význam a smysl.

Přesto však nevykonává nadsmyslové vědomí během svého prodlévání v elementárním světě takovou myšlenkovou činnost, jaká se odehrává ve světě smyslovém. Je tomu spíše tak, že myslící bytost, jakou je člověk, ve správném zření elementárního světa spoluvnímá význam jeho bytostí a sil a že nemyslicí bytost by vnímala obrazy bez jejich významu a smyslu.

Vstoupí-li člověk do duchovního světa, pak bude např. považovat ahrimanské bytosti za něco zcela jiného než ve skutečnosti jsou, pokud nebyly zřeny duší jako myslící bytosti. Právě tak je tomu s luciferskými a jinými bytostmi duchovního světa. Ahrimanské a luciferské bytosti zří člověk takové, jaké jsou, jestliže je pozoruje z duchovního světa jasnozřivým pohledem, který je posílen myšlením.

Jestliže se duše neozbrojí dostatečnou myšlenkovou silou, pak by se luciferské bytosti, zřené z duchovního světa, zmocnily obrazového světa, vnímaného v jasnozření, a vyvolávaly by v nazírající duši iluzi, že vniká stále hlouběji a hlouběji do hledaného duchovního světa, zatímco by ve skutečnosti klesala stále hlouběji do světa, jež chtějí připravovat luciferské síly jako něco, co odpovídá jejich bytosti. Duše by se sice cítila stále samostatnější, ale vžívala by se do duchovního světa, jenž neodpovídá její bytosti a jejímu původu. Vstupovala by do duchovního okolí, které je jí cizí. - Smyslový svět skrývá taková bytosti, jako jsou luciferské. Proto nemohou uvnitř smyslového světa vědomí zmýlit. Prostě pro něj neexistují. A vědomí má možnost se v myšlení dostatečně posilovat, aniž by bylo jimi pomýleno. Patří k instinktivním vlastnostem zdravého vědomí, že chce vstupovat do duchovního světa jen v míře, do jaké se pro jeho zření ve smyslovém světě dostatečně posílilo. Vědomí závisí na způsobu, jakým se může prožívat ve smyslovém světě. Cítí se ve svém živlu, když se může v sobě prožívat myšlenkami, city, afekty apod., za něž vděčí smyslovému světu. Jak silně vědomí na tomto prožívání závisí, se ukazuje zvláště v okamžiku, kdy skutečně dochází ke vstupu do nadmyslových světů. Jak ve zvláštních okamžicích svého života lpíme na milých vzpomínkách, tak při vstupu do nadmyslových světů se objevují nutně jakoby z duševních hlubin všechny sklony, jichž je člověk vůbec schopen. Vnímá tu, jak v základě lpí na životě, jenž ho spojuje se smyslovým světem. Toto lpění se tu ukazuje v celé své pravdě, beze všech iluzí, jež si člověk v životě jinak o této skutečnosti tvoří. Při vstupu do nadmyslového světa dochází - do jisté míry jako první nadmyslový zisk - k sebepoznání, o němž mohl mít člověk předtím stěží tušení. A ukazuje se, co všechno musí za sebou zanechat, chce-li vstoupit se skutečným věděním do světa, v němž je vlastně ustavičně. Před duševním zrakem předstupuje s největší zřetelností to, co člověk vědomě či nevědomě ve smyslovém světě ze sebe vytvořil. - Toto prožívání může mít často za následek, že člověk všech dalších pokusů o pronikání do nadmyslových světů zanechá. Neboť k tomu přistupuje, že si získává jasno o tom, jak jinak se musí učit cítit a pociťovat, má-li být pobyt v duchovním světě úspěšný. Musí se rozhodnout vytvořit zcela jiné vnitřní duševní rozpoložení, než měl předtím, nebo - jinak řečeno - musí k tomu, co dosud získal, připojit další.

A přesto - co se vlastně děje v takovém okamžiku vstupu do nadmyslového světa? Člověk zří svou dosavadní bytost; nezří ji však ze smyslového světa, z něhož na ni dosud neustále patřil; zří ji z duchovního světa, **bez iluzí**, v její pravdě. Zří ji tak, že se cítí plně proniknut silami poznání, jež jsou schopny ji ocenit v její duchovní hodnotě. Pohlíží-li na ni takto, pak se také ukazuje, proč nechce vědomě vstupovat do nadmyslového světa bez ostychu; ukazuje se stupeň síly, kterou člověk k tomuto vstupu má. Vidí, proč se sám jako vědoucí bytost toho chrání. A čím přesněji se takto prohlédá, tím silněji vystupují i sklony k setrvání svého vědomí ve smyslovém světě. Jakoby ze skrýší duševních hlubin láká umocněné vědění tyto sklony. Je nutné je poznat, neboť jen tak mohou být přemoženy. Ale v poznávání dosvědčují ještě zcela mimořádně svou sílu. Chtějí duši přemoci a ta se cítí jimi stahována jakoby do neurčitých hlubin. Okamžik sebepoznání je vážným okamžikem. O sebepoznání se ve světě až příliš filosofuje a teoretisuje. Duševní pohled se tím spíše odvrací od vážnosti, která je s ním spojena, než aby k ní pobízel. Ale přes všechnu tuto vážnost: Jaké uspokojení poskytuje, když uvážíme, jak je lidská bytost zařizována tak, že ji její instinkty podněcují, aby do duchovního světa nevstupovala dříve, než v sobě vyvinula svůj stupeň zralosti jako sebepoznání? Jaké uspokojení nabízí tím, že první nejvýznamnější setkání s bytostí nadmyslového světa je setkání se svou vlastní bytostí v její pravdě, kterou je třeba vést ve vývoji lidstva dále!

Je možno říci, že v člověku vězí bytost, jež drží pečlivou stráž na rozhraní, jež musí být překročeno při vstupu do nadmyslového světa. Tato duchovní bytost, vězíci v člověku, jíž je člověk sám, kterou však může obyčejným vědomím právě tak málo poznávat, jako oko nemůže vidět samo sebe, je "**strážce prahu**" do

duchovního světa. Člověk ho poznává v okamžiku, kdy jím nejenže sám skutečně je, ale kdy se proti němu staví jako někdo jiný, jako někdo, kdo stojí mimo něj.

Podobně jako jiné zážitky nadmyslových světů činí i "strážce prahu" viditelnými posílené, umocněné duševní schopnosti. Neboť nehledě k tomu, že setkání se "strážcem" je pozvednuto pro jasnožřivý duchovní pohled k vědění, není toto setkání vůbec událostí, k níž by docházelo jen u člověka, jenž se stal duchovně zřícím. K těžce skutečnosti, v níž toto setkání spočívá, dochází totiž u každého člověka vždy při usínání - a stání proti sobě samému, jež se zcela rovná stání před "strážcem prahu" trvá tak dlouho, jako trvá spánek. Ve spánku se duše pozvedá ke své nadmyslové bytosti. Její vnitřní síly nejsou však potom dostatečně silné, aby vyvolaly vědomí o ní.

Pro pochopení nadmyslového prožívání, zvláště v jeho křehkých začátcích, má též zvláštní význam obrátit duševní pozornost k tomu, že duše již mohla začít prožívat něco nadmyslového, aniž by byla schopna utvořit si o tom vědění, zasluhující zmínky. Jasnožřivost vystupuje zprvu velmi jemně, tak, že si člověk často z očekávání, že bude zřít něco téměř hmatatelného, prchavých jasnožřivých dojmů nevěšmá. Nechce je jako takové vůbec uznávat. Dochází k nim potom tak, že připravují zapomenutí o sobě již v okamžiku, kdy vystupují; vstupují do pole vědomí tak slabě, že zůstávají nepovšimnuty jako lehké duševní obláčky. Protože je tomu tak a protože člověk většinou očekává od duchovního nazírání něco zcela jiného, než čím zprvu je, mnoho vážných hledačů duchovního světa jej nenalezne.

I v tomto vztahu je setkání se strážcem prahu důležité. Jestliže člověk posílil duši právě ve směru sebepoznání, pak toto setkání samo může být jen jakoby prvním jemným základem duchovního zření. Člověk je však nevydá tak snadno zapomenutí jako jiné nadmyslové dojmy, protože je na své vlastní bytosti silněji zainteresován než na čemkoli jiném. - Není však vůbec nutné, aby setkání se strážcem patřilo k prvním nadmyslovým zážitkům. K posílení duše může dojít v různých směrech. První směr, jímž se duše ubírá, může přivést do okruhu jejího duchovního pohledu jiné bytosti nebo děje ještě před tímto setkáním. Přesto však dochází k tomuto setkání poměrně brzy po vstupu do nadmyslového světa

O pocitu já, o schopnosti lásky lidské duše a o jejích vztazích k elementárnímu světu.

Když lidská duše vstupuje vědomě do elementárního světa, cítí se být nucena změnit některé představy, jež získala ve smyslovém světě. Jestliže duše patřičně posílí své síly, pak se stane schopnou této změny. Pouze pokud se zdráhá dosáhnout tohoto posílení, může se jí zmocnit pocit, že při vstupu do elementárního světa ztratí pevnou půdu, na níž musí stavět svůj vnitřní život. Představy, získané ve fyzicko-smyslovém světě, mohou být překážkou pro vstup do elementárního světa jen tak dlouho, dokud je chce člověk podržet přesně tak, jak je získal ve smyslovém světě. Pro takové podržení není však jiný důvod než **návyk** duše. Je také zcela přirozené, že vědomí, jež žije zprvu pouze se smyslovým světem, si navyklo považovat za jediné možnou tu podobu svých představ, kterou si vytvořilo v tomto smyslovém světě. A je to dokonce ještě více než přirozené; je to **nutné**. Duševní život by nikdy nedospěl ke své uzavřenosti, ke své potřebné pevnosti, kdyby nevyvíjel ve smyslovém světě vědomí, jež žije v jistém vztahu ve ztrnulých, přísně vnucených představách. Díky všemu, co může dát duši soužití se smyslovým světem, je pak duše schopna vstupovat do elementárního světa tak, že v něm neztrácí svou samostatnost, svou uzavřenost. Posílení duševního života musí být získáno proto, aby tu tato samostatnost při vstupu do elementárního světa byla nejen jako nevědomá duševní vlastnost, nýbrž mohla být i jasně podržena ve vědomí. Je-li duše pro vědomé prožívání v elementárním světě příliš slabá, pak při vstupu její samostatnost mizí, jako mizí myšlenka, příliš slabě otištěná do duše, aby mohla žít dále ve zřetelné vzpomínce. Ve skutečnosti pak duše nemůže se svým vědomím do elementárního světa vůbec vstoupit. Onou bytostí, jež v ní žije a kterou můžeme označit jako "strážce prahu", je stále znovu vrhána zpět do smyslového světa, pokouší-li se vcházet do světa nadmyslového. A i když přitom v tomto světě přece jen jaksi „mlsala“, takže při sestupu do smyslového světa podržela něco z nadmyslového světa ve vědomí, pak se touto kořistí z jiné oblasti v životě představ způsobí často zmatenost. Upadnout do této zmatenosti je zcela nemožné, je-li patřičně vyvíjena zdravá síla úsudku, získaná ve smyslovém světě.

Tímto posílením schopnosti úsudku se vyvíjí správný vztah duše k dějům a bytostem nadsmyslových světů. Abychom v těchto světech žili vědomě, je třeba jistého pudu duše, který se nemůže ve smyslovém světě rozvíjet tak silně, jak se projevuje ve světech nadsmyslových. Jde o pud **oddanosti** k tomu, co se prožívá. Musíme se ponořit do zážitku, musíme být schopni se s ním **sjednotit**; musíme být toho schopni až do té míry, že se spatřujeme mimo svou vlastní bytost a cítíme se v jiné bytosti. Dochází k **proměně** vlastní bytosti v jinou, s níž máme zážitek. Nemáme-li tuto schopnost proměny, pak nemůžeme prožívat v nadsmyslových světech nic pravdivého. Neboť všechno prožívání spočívá v tom, že si uvědomujeme: Nyní jsi se proměnil "tímto určitým způsobem", jsi tedy živě pospolu s bytostí, která "tímto" způsobem tvou bytost proměňuje. Tato sebeproměna, toto vciťování se do jiných bytostí je životem v nadsmyslových světech. Tímto vžíváním poznáváme děje a bytosti těchto světů. Pozorujeme takto, jak jsme s jednou bytostí tak či onak spřízněni, a jak jsme od jiné bytosti, díky její povaze, vzdáleni. Projevuje se odstupňování duševních zážitků, jež musíme označit - zvláště pro elementární svět - jako sympatie a antipatie. Cítíme se např. setkáním s určitou bytostí nebo dějem elementárního světa tak, že se v duši vynořuje zážitek, jež lze označit jako sympatie. V tomto zážitku sympatie poznáváme povahu elementární bytosti nebo děje. Nesmíme si pouze představovat, že zážitky sympatie a antipatie přicházejí v úvahu pouze vzhledem ke své síle, ke svému stupni. U zážitku sympatie a antipatie ve fyzicko-smyslovém světě je tomu v jistém smyslu tak, že mluvíme jen o silnější nebo slabší sympatii, popř. antipatii. V elementárním světě se však sympatie a antipatie neliší pouze svou silou, nýbrž tak, jako např. ve smyslovém světě rozlišujeme barvy. Jako máme mnohobarevný smyslový svět, tak můžeme prožívat různorodě sympatický nebo antipatický svět elementární. Přitom přichází ještě v úvahu, že "antipatické" nemá pro elementární říši onu příchut', že se vnitřně od něho odvracíme; jako antipatickou můžeme prostě označovat vlastnost elementárního světa, která se má k sympatické vlastnosti jiného děje nebo bytosti asi tak, jako ve smyslovém světě modrá barva k barvě červené.

Mohli bychom mluvit o "smyslu", jež člověk může probouzet ve svém étherném těle pro elementární svět. Tento smysl je schopen vnímat v elementárním světě sympatie a antipatie jako oko vnímá ve smyslovém světě barvy a ucho tóny. A jako ve smyslovém světě je jeden předmět červený a druhý modrý, tak jsou bytosti elementárního světa takové, že jedna vyzařuje do duchovního zření tento druh sympatie a druhá onen druh antipatie.

Toto prožívání elementárního světa sympatiemi a antipatiemi není opět něčím, co vzniká pouze pro nadsmyslově probuzenou duši; je tu pro každou lidskou duši stále, patří k bytosti lidské duše. Pro obyčejné duševní prožívání pouze není vědění o něm vyvinuto. Člověk v sobě nese své étherné tělo, jímž mnohonásobně souvisí s bytostmi a ději elementárního světa. V určitém okamžiku svého života je vetkán sympatiemi a antipatiemi do elementárního světa jedním způsobem, v jiném okamžiku jiným způsobem.

Duše však nemůže žít ustavičně jako étherná bytost tak, že v ní působí sympatie a antipatie zřetelným, výrazným způsobem. Jako se ve smyslovém bytí musí střídat stav bdění a spánku, tak proti prožívání sympatií a antipatií v elementárním světě musí stát jiný stav. Duše se může ze všech sympatií a antipatií vymanit a pochovat v sobě jen sebe, pozorovat, vyciťovat jen své vlastní bytí. Toto vyciťování může dosáhnout dokonce takové síly, že lze hovořit o "chtění" vlastní bytosti. Jde o stav duševního života, který nelze snadno vyličit proto, že je ve své čisté, pravlastní povaze něčím, čemu se ve smyslovém světě nepodobá nic jiného než silný, ryzí duševní pocit já. Pro elementární svět můžeme tento stav líčit tak, že říkáme, že duše cítí vzhledem k nutné oddanosti zážitkům sympatie a antipatie nutkání si říkat: Chci být také zcela jen pro sebe, jen v sobě. A určitým rozvinutím vůle se duše vytrhuje ze stavu oddanosti k elementárním zážitkům sympatie a antipatie. Pro elementární svět je tento život v sobě do jisté míry stavem spánku, kdežto oddanost dějům a bytostem stavem bdění.

Když je lidská duše v elementárním světě bdělá a vyvíjí vůli k sebeprožívání, pociťuje tedy potřebu "elementárního spánku", může k tomuto spánku dojít tím, že se vrací s plně vyvinutým pocitem já do bdělého stavu smyslového prožívání. Neboť toto prožívání ve smyslovém světě, prosycené sebecpocitem, je právě

elementárním spánkem. Spočívá v odtržení duše od elementárních zážitků. Je doslova správné, že život duše ve smyslovém světě je pro nadsmyslové vědomí duchovním spánkem.

Když dochází k probuzení v nadsmyslovém světě ve správně vyvinutém lidském duchovním zření, pak zůstává vzpomínka na zážitky duše ve smyslovém světě. Tato vzpomínka tu musí zůstat, neboť jinak by v jasnozřivém vědomí existovaly jiné bytosti a děje, nikoli však bytost vlastní. Člověk by pak o sobě nic nevěděl; neprožíval by se duchovně, ale v duši by žily jiné bytosti a děje. Když to uvážíme, pochopíme, že správně vyvinutá jasnozřivost musí klást velký důraz na utváření silného "pocitu já". V tomto pocitu já nevyvíjíme jasnozřivě něco, co by vstupovalo do duše teprve touto jasnozřivostí, ale poznáváme právě pouze to, co existuje v duševních hlubinách stále, zůstává však pro obyčejný duševní život, probíhající ve smyslovém světě, nevědomé.

Silný pocit já tu **není** díky éternému tělu jako takovému, nýbrž díky duši, která se prožívá ve fyzicko-smyslovém těle. Jestliže to duše nevezme ze svého prožívání ve smyslovém světě do jasnozřivého stavu sebou, pak se ukáže, že pro prožívání v elementárním světě není dostatečně vyzbrojena.

Pro lidské vědomí je v rámci smyslového světa podstatné, že sebepocit duše (její prožívání já) je - přestože tu být musí - utlumený. Tím má duše možnost prožívat ve smyslovém světě školení nejušlechtilejší mravní síly - **soucitu**. Kdyby silný pocit já pronikal do vědomých zážitků duše ve smyslovém světě, pak by se nemohly správným způsobem vyvíjet mravní pudy a představy. Nemohly by uzrát v plod **lásky**. Oddanost, tento přirozený pud elementárního světa, nelze srovnávat s tím, co označujeme v lidském prožívání jako lásku. Elementární oddanost spočívá v prožívání **sebe** v jiné bytosti nebo ději, kdežto láska v prožívání druhého ve vlastní duši. Aby bylo možno toto prožívání rozvinout, musí se v duši do jisté míry zatáhnout nad sebepocitem (zážitkem já) v jejích hlubinách závoj. V duši, jejíž vlastní síly jsou utlumeny, dochází k vycit'ování strastí a radostí druhé bytosti v sobě samé; klíčí láska, z níž v lidském životě vyrůstá pravá mravnost. Láska je pro člověka nejvýznamnějším plodem prožívání ve smyslovém světě. Pronikneme-li do podstaty lásky, soucitu, pak v nich poznáváme způsob, jak se prožívá duchovno ve smyslovém světě ve své pravdě. Bylo tu řečeno, že patří k podstatě nadsmyslové skutečnosti, že se mění v něco jiného. Když se duchovno ve smyslově-fyzicky žijícím člověku promění tak, že utlumí pocit já a ožívá jako láska, pak toto duchovno zůstává věrno svým vlastním elementárním zákonům. Lze říci, že s nadsmyslovým vědomím se lidská duše probouzí v duchovním světě; právě tak se však musí říci, že **v lásce se duchovno probouzí ve smyslovém světě**. Kde v životě vzniká láska a soucit, tam vnímáme čarovný dech ducha, pronikajícího smyslový svět. - Proto nesmí správně vyvinutá jasnozřivost nikdy otupovat soucit a lásku. Čím správněji se duše vžívá do duchovních světů, tím více pociťuje nelásku, nedostatek soucitu jako popírání ducha samého.

Vzhledem k tomu, co bylo řečeno, ukazují zkušenosti vědomí, jež se stává zřivým, zcela zvláštní vlastnosti. Zatímco pocit já, který je pro prožívání v nadsmyslových světech nutný, se lehce utlumí a projevuje se jako slabá, dohasínající vzpomínková myšlenka, stávají se city nenávisti, nelásky a nemravné pudy silnými duševními zážitky právě po vstupu do nadsmyslového světa. Staví se před duši jako oživé výčitky, jako úděsně působící obrazy. Aby nadsmyslové vědomí nebylo těmito obrazy sužováno, pátrá často po duchovních silách, jež by dojmy z těchto obrazů oslabily. Tím se však duše proniká těmi silami, jež zhoubně působí na získanou jasnozřivost. Vyhánějí ji z dobrých oblastí duchovního světa a vedou ji k oblastem špatným.

Opravdová láska, opravdová blahovůle duše jsou na druhé straně duševními zážitky, jež posilují síly vědomí, potřebné pro vstup do jasnozřivosti. Hovoří-li se o tom, že duše potřebuje příprav, dříve než může mít zkušenosti v nadsmyslovém světě, pak je třeba dodat, že k různým přípravným prostředkům patří i pravá schopnost lásky, sklon k ryzí lidské blahovůli a soucitu.

Nadměrně vyvinutý pocit já ve smyslovém světě působí proti mravnosti. Příliš slabě vyvinutý pocit já má za následek, že duše, obklopená skutečnými bouřemi elementárních sympatií a antipatií, postrádá vnitřní jistotu a uzavřenost. Tato jistota a uzavřenost tu mohou být jen tehdy, když do éterného těla, jež zůstává v

obyčejném životě nevědomým, působí dostatečně silný pocit já ze smyslově-fyzického prožívání. K vývoji pravé mravní duševní nálady je však třeba, aby tento pocit já, i když tu musí být, byl přece jen utlumen sklonem k soucitu a lásce.

O hranici mezi smyslovým světem a světy nadmyslovými

Pro poznání vztahů různých světů přichází v úvahu, že síla, která musí v jednom světě rozvíjet působení přiměřené smyslu světového řádu, se může zaměřovat proti tomuto světovému řádu, jestliže se rozvíjí v jiném světě. Tak je pro bytost člověka nutné, aby v jeho éterném těle existovaly dvě protichůdné síly: Schopnost proměny v jiné bytosti a silný pocit já. Obě síly lidské duše se nemohou rozvinout bez utlumení duše ve smyslovém bytí. V elementárním světě existují tak, že svým vzájemným vyrovnáváním umožňují lidskou bytost, jako spánek a bdění umožňují lidský život ve smyslovém světě. Vztah obou těchto protichůdných sil nemůže být nikdy takový, aby jedna síla potlačila druhou, nýbrž takový, že se obě rozvíjejí a navzájem se vyrovnávají. - Pocit já a schopnost proměny můžou na sebe takto působit pouze v elementárním světě; do smyslového světa může působit ve smyslu světového řádu pouze to, co vyplývá z obou sil v jejich vzájemném vztahu a spolupůsobení. Kdyby působil do smyslového bytí stupeň proměnlivosti, jaký **musí** mít člověk ve svém éterném těle, pak by se člověk duševně pochoval jako něco, co není přiměřené jeho fyzickému tělu. Fyzické tělo dává člověku ve smyslovém světě pevné ražení, jímž je postaven do tohoto světa jako určitá osobnost. Svým éterným tělem do elementárního světa takto postaven není. Aby byl v plném slova smyslu člověkem, musí v něm přijímat nejrozmanitější formy. Kdyby toho nebyl schopen, pak by byl odsouzen v elementárním světě k naprosté samotě. Nemohl by vědět nic o ničem než o sobě, necítil by se spřízněn se žádnou bytostí, se žádným dějem. To by však pro tento svět znamenalo totéž, jako kdyby příslušné bytosti a děje pro tohoto člověka neexistovaly.

Kdyby však lidská duše vyvinula schopnost proměny ve smyslovém světě, která je nutná pro svět elementární, ztratila by svou osobní bytost. Taková duše by žila v rozporu se sebou samou. Pro fyzický svět musí být schopnost proměny silou, odpočívající v duševních hlubinách; silou která dává duši její základní náladu, ve smyslovém světě se však nerozvíjí.

Nadmyslové vědomí se musí do schopnosti proměny vžívat; kdyby to nedokázalo, nemohlo by konat v elementárním světě žádné pozorování. Tak si nadmyslové vědomí osvojuje schopnost, kterou má používat jen tehdy, pokud ví, že je v elementárním světě; kterou však musí potlačit, jakmile se vrací do světa smyslového. Nadmyslové vědomí musí dbát vždy hranice mezi oběma světy; nesmí být činnou ve smyslovém světě se schopnostmi, které jsou přiměřené nadmyslovému světu. Kdyby duše, která si uvědomuje, že je ve smyslovém světě, nechala dále působit schopnost proměny svého éterného těla, naplnilo by se obyčejné vědomí představami, které by ve smyslovém světě neodpovídaly žádné podstatě. Duše by upadla v představovém životě do zmatenosti. Dbát hranice mezi světy je nutným předpokladem správného působení nadmyslového vědomí.

Kdo chce dosáhnout nadmyslového vědomí, musí dbát na to, aby se věděním o nadmyslových světech neuplázilo do jeho obyčejného vědomí nic rušivého.- Poznáme-li "strážce prahu", pak víme, jak je tomu s duší ve smyslovém světě, jak je silná, aby vypudila ze smyslově-fyzického vědomí to, co v něm nesmí působit jako síly a schopnosti nadmyslových světů. Jestliže člověk vstoupí do nadmyslového světa bez sebepoznání. zprostředkovaného "strážcem prahu", může být zážitky tohoto světa přemožen. Tyto zážitky mohou vnikat do fyzicko-nadmyslového vědomí jako iluzorní obrazy. Nabývají pak charakteru smyslových vjemů; nutným následkem toho je, že duše je považuje za skutečnost, jíž nejsou. Správně vyvinutá jasnozřivost nebude nikdy považovat obrazy elementárního světa za skutečnost v tom smyslu, jako fyzicko-smyslové vědomí považuje za skutečnost zážitky světa smyslového. Obrazy elementárního světa jsou uváděny do správného vztahu se skutečností, jíž odpovídají, teprve schopností proměny duše.

Ani druhá, éthernému tělu potřebná síla - silný pocit já - nesmí vnikat do života duše ve smyslovém světě tak, jak je to přiměřené světu elementárnímu. Jestliže to přesto učiní, stane se ve smyslovém světě zdrojem nemravných sklonů, souvisejících s egoismem. - Duchovní věda nalézá v tomto bodě svého nazírání světa původ "zla" v lidském jednání. Kdybychom se oddávali víře, že světový řád by mohl existovat i bez sil, jež jsou zdrojem zla, pak bychom tento světový řád zneuznávali. Kdyby tu tyto síly nebyly, nemohla by se vyvíjet étherná bytost člověka v elementárním světě. Tyto síly jsou vesměs dobrými silami, pokud působí **pouze** v elementárním světě; zlými se stávají tím, že nezůstávají v klidu v duševních hlubinách a neřídí tam vztah člověka k elementárnímu světu, nýbrž že jsou přesazovány do prožívání duše ve smyslovém světě a tím se mění v egoistické pudy. Působí pak proti schopnosti lásky a stávají se tak příčinou nemravného jednání.

Přechází-li silný pocit já z étherného těla do těla fyzického, způsobuje nejen zesílení egoismu, nýbrž i **oslabení** étherného těla. Nadsmyslové vědomí musí dojít k objevu, že při vstupu do nadsmyslového světa je potřebný pocit já o to slabší, čím silnější je egoismus v prožívání ve smyslovém světě. Egoismus nečiní člověka v jeho duševních hlubinách silným, nýbrž slabým. - A když člověk prochází branou smrti, pak se účinek egoismu, jež vyvíjel v životě mezi narozením a smrtí, projevuje tak, že činí duši pro zážitky nadsmyslového světa slabou.

O bytostech duchovních světů

Vstoupí-li duše s nadsmyslovým vědomím do nadsmyslového světa, poznává se v něm způsobem, o jakém nemůže mít ve smyslovém světě žádnou představu. Shledává, že svou schopností proměny poznává bytosti, jež jsou s ní ve větší nebo menší míře spřízněny; vnímá však také, že se v nadsmyslovém světě setkává s bytostmi, s nimiž je nejen spřízněna, nýbrž s nimiž se může též srovnávat, aby se poznala. A pozoruje dále, že tyto bytosti se staly ve světech nadsmyslových tím, čím se ona sama stala svými zážitky a zkušenostmi ve světě smyslovém. V elementárním světě přicházejí lidské duši vstříc bytosti, které v **tomto** světě vyvinuly síly a schopnosti, jež člověk sám může rozvinout jen tím, že kromě svého étherného těla a jiných nadsmyslových článků vlastní ještě tělo fyzické. Bytosti, na něž se tu poukazuje, však žádné takové fyzicko-smyslové tělo nemají. Vyvinuly se tak, že ve svém étherném těle mají duševnost, kterou má člověk ve svém těle fyzickém. Přestože jsou až do jistého stupně bytostmi stejného druhu, liší se od něho tím, že nejsou podrobeny podmínkám smyslového světa. Nemají smysly toho druhu, jaké má člověk. Jejich vědění se rovná lidskému vědění; nezískaly je však smysly, nýbrž jakýmsi vystupováním svých představ a jiných svých duševních zážitků z hlubin své bytosti. Jejich vnitřní život je jaksi vložen do nich a ony ho čerpají ze svých duševních hlubin, jako člověk čerpá ze svých duševních hlubin své vzpomínkové představy.

Člověk tak poznává bytosti, které se staly v nadsmyslovém světě tím, čím on se může stát ve světě smyslovém. V tomto smyslu stojí tyto bytosti ve světovém řádu o stupeň výše než člověk, přestože mohou být označeny, jak bylo uvedeno, jako bytosti stejného druhu. Tvoří bytostnou říši nad člověkem, hierarchii, která v posloupnosti bytostí stojí nad ním. Jejich étherné tělo je, i přes svou podobnost, odlišné od étherného těla člověka. Zatímco člověk je sympatiemi a antipatiemi svého étherného těla vetkán do nadsmyslového životního těla Země, nejsou tyto bytosti svým duševním životem na Zemi vázány.

Když člověk pozoruje, co tyto bytosti svým étherným tělem prožívají, shledává, že mají podobné zážitky jako on ve své duši. Mají myšlení, mají city i vůli. Svým étherným tělem však vyvíjejí něco, co člověk může vyvíjet jen svým tělem fyzickým. Svým étherným tělem si uvědomují svou vlastní bytost. Člověk by nemohl nic vědět o své nadsmyslové bytosti, kdyby si nezískal síly ve fyzicko-smyslovém těle a nevynešl je do nadsmyslových světů.

Nadsmyslové vědomí poznává tyto bytosti tím, že se stává schopným pozorovat pomocí étherného lidského těla. Toto nadsmyslové vědomí pozvedá lidskou duši do světa, v němž tyto bytosti přebývají a mají své působišťe. Teprve když se duše sama prožívá v tomto světě, vystupují v jejím vědomí obrazy (představy), jež zprostředkovávají poznání těchto bytostí. Neboť tyto bytosti nezasahují bezprostředně do fyzického světa a

tím také nikoli do fyzicko-smyslového těla. Pro zážitky, jež mohou být prožívány fyzickým tělem, neexistují. Jde o duchovní, nadmyslové bytosti, které do jisté míry do smyslového světa nevstupují.

Nedbá-li člověk hranice mezi smyslovým a nadmyslovým světem, pak se může stát, že vtlačí do svého fyzicko-smyslového vědomí nadmyslové obrazy, které nejsou pravým výrazem těchto bytostí. Tyto obrazy vznikají prožíváním luciferských a ahrimanských bytostí, které jsou sice stejného druhu s právě popsanými bytostmi, ale v protikladu k nim přesunuly své působíště do světa, jež člověk vnímá jako svět smyslový.

Když člověk pozoruje nadmyslovým vědomím z nadmyslového světa luciferské a ahrimanské bytosti potom, co se naučil díky zážitku se "strážcem prahu" správně dbát hranice mezi tímto světem a smyslovým bytím, pak tyto bytosti poznává v pravdě. Učí se je rozlišovat od jiných bytostí, jež zůstaly v působíšti, přiměřeném jejich povaze. Duchovní věda musí líčit luciferské a ahrimanské bytosti z tohoto hlediska. Ukazuje se pak, že přiměřeným působíštěm luciferských bytostí není fyzicko-smyslový svět, nýbrž v jistém vztahu svět elementární. Když do lidské duše vniká to, co se v tomto světě pozvedá z jeho proudů jako obrazy, a tyto obrazy působí v étherném těle oživujícím způsobem, aniž by se projevovaly jako něco iluzorního - pak může v těchto obrazech existovat luciferská bytost, aniž by se její činy prohřešovaly proti světovému řádu. Tato luciferská bytost působí pak na lidskou duši **osvobozujícím** způsobem; pozvedá ji nad pouhé zapletení se se smyslovým světem. Vtahuje-li však lidská duše život, jenž by se měl rozvíjet **pouze** v elementárním světě, do světa fyzicko-smyslového, nechává-li citění ve fyzickém těle ovlivňovat antipatiemi a sympatiemi, jež by měly působit jen v těle étherném, pak prostřednictvím této duše získává luciferská bytost vliv, který ji staví proti obecnému světovému řádu. Tento vliv vzniká všude tam, kde v sympatiích a antipatiích smyslového světa působí něco jiného než ona láska, jež spočívá na soucítění života jiné bytosti ve smyslovém světě. Tato bytost může být milována proto, že se milujícímu projevuje těmi či oněmi vlastnostmi; pak se do lásky nemůže vměšovat nic z luciferského elementu. Láska, která má svou příčinu ve vlastnostech milované bytosti, projevujících se ve smyslovém světě, nemá luciferský ráz. Láska, která nemá takto svou příčinu v milované bytosti, nýbrž v člověku, jenž miluje, se kloní k luciferskému vlivu. Bytost, kterou milujeme proto, že má vlastnosti, k nimž se jako milující kloníme svou povahou, milujeme tou částí duše, která je přístupná luciferskému elementu.

Neměli bychom proto nikdy říkat, že luciferský element je za všech okolností zlý. Neboť děje a bytosti nadmyslových světů musí lidská duše milovat ve smyslu luciferského elementu. Proti světovému řádu se prohřešujeme teprve tehdy, když způsob lásky, jímž se cítíme přitahováni k nadmyslnu, zaměřujeme na smyslovost. Láska k nadmyslnu vyvolává v milujícím právem zvýšený pocit sebe; láska, jež je hledána ve smyslovém světě pro tento zvýšený sebepocit, odpovídá luciferskému svodu. Láska k duchovnu osvobozuje, je-li hledána pro já; usilujeme-li o lásku k smyslovosti kvůli já, pak neosvobozuje, nýbrž uspokojením, jež dosahuje, přináší pro já pouta.

Ahrimanské bytosti se uplatňují pro duši myslící tak, jako luciferské bytosti pro duši citící. Připoutávají myšlení k smyslovému světu. Odvádějí je od skutečnosti, protože všechny myšlenky mají význam jen tehdy, když se uplatňují jako část velkého myšlenkového řádu světa, jež nelze nalézt ve smyslovém světě. Ve světě, do něhož je vetkán lidský duševní život, musí existovat ahrimanský element jako nutná protiváha elementu luciferského. Bez luciferského elementu by duše prosnila svůj život pozorováním smyslového bytí a nepocit'ovala by podnět se nad ně pozvednout. Bez protipůsobení ahrimanského elementu by duše propadla Luciferovi; podceňovala by význam smyslového světa, přestože má v něm část svých nutných životních podmínek. Nechtěla by o smyslovém světě nic vědět. Ahrimanský element má pak v duši pravý význam, když vede ke vžívání se do smyslového světa, jež tomuto světu odpovídá. Když ho přijímáme takový, jaký je, a můžeme ho i postrádat ve všem, co díky jeho povaze musí být pomíjivé.

Je zcela nemožné říkat, že nechceme propadat luciferskému a ahrimanskému elementu tím, že je v sobě vymycujeme. Kdybychom v sobě např. vymýtili luciferský element, pak bychom svou duší již neusilovali o nadmyslnu; kdybychom vymýtili ahrimanský element, nemohli bychom již existovat přiměřeně smyslovému

světu v jeho plném významu. Do správného vztahu k jednomu z těchto elementů se uvedeme tehdy, jestliže mu vytvoříme pravou protiváhu v elementu druhém. Všechny škodlivé účinky těchto světových bytostí pocházejí pouze z toho, že se zde či onde prosazují neomezeně a nejsou uváděny do správné harmonie protichůdnou silou.

O světových duchovních bytostech

Když jasnozřivé vědomí ožívá v elementárním světě, nalézá tam bytosti, které v tomto elementárním světě mohou rozvíjet život, jež si člověk získává pouze ve světě smyslovém. Tyto bytosti nevytvořují své já tak, jako je vytváří člověk ve smyslovém světě; více než člověk pronikají toto já svým **chtěním; chtějí se**. Pociťují své bytí jako něco, co si mohou dávat svou vůlí. Vůči svému myšlení nemají naopak pocit, že vytvářejí své myšlenky, jak to činí člověk; všechny své myšlenky cítí jako vnuknutí, jako něco, co není v nich, ale ve světě, a co ze světa vyzáruje do jejich bytosti. Proto nemohou mít tyto bytosti nikdy pochyby o tom, že jejich myšlenky jsou zrcadlovým obrazem myšlenkového řádu, vylitého do světa. Nemyslí **své** myšlenky, myslí **světové myšlenky**. Svým myšlením žijí tyto bytosti ve světových myšlenkách; chtějí však samy sebe. Jejich citový život je utvářen přiměřeně tomuto jejich chtění a myšlení. Cítí se jako člunek světového celku a pociťují nutnost chtít se tak, jak to tomuto světovému celku odpovídá.

Když se duchovně zřící duše dívá do světa těchto bytostí, dospívá k přirozené představě svého vlastního myšlení, cítění a chtění. Tyto lidské duševní schopnosti by se nemohly rozvinout v elementárním světě v éterném lidském těle. Lidské chtění by v elementárním světě zůstávalo jen slabou snovou silou; lidské myšlení jen rozplývajícím se světem přelétavých představ. Pocit já by se vůbec neuplatnil. K tomu všemu je pro člověka nutné, aby vzal na sebe fyzické tělo.

Když jasnozřivá lidská duše vystupuje z elementárního světa do vlastního světa duchovního, prožívá se v podmínkách, které jsou ještě více vzdáleny podmínkám ve smyslovém světě, než je tomu ve světě elementárním. Ve světě elementů připomíná ještě mnohé svět smyslový. V duchovním světě se nacházíme ve zcela nových poměrech. Představy, jež můžeme získat ve smyslovém světě, nejsou nám tu nic platné. Přesto však musíme jako lidská duše ve smyslovém světě posílit vnitřní život tak, abychom mohli z tohoto světa přenést do světa duchovního to, co v něm umožňuje pobyt. Kdybychom takto posílený duševní život do duchovního světa nepřinesli, upadli bychom v něm prostě do bezvědomí. Mohli bychom pak být v něm přítomni pouze tak, jako je asi rostlina přítomna ve smyslovém světě, jako lidská duše musíme přinášet do duchovního světa to, co ve smyslovém světě neexistuje, ale přesto se v něm prokazuje jako existující. Musíme si ve smyslovém světě tvořit představy, k nimž tento svět sice podněcuje, které však bezprostředně neodpovídají žádné věci nebo ději v něm. Všechno to, co představuje ta či ona věc ve smyslovém světě, nebo co líčí ten či onen smyslový děj, je v duchovním světě bezvýznamné. To, co bychom mohli vnímat smysly, co bychom mohli dokládat pojmy, použitelnými ve smyslovém světě, v duchovním světě neexistuje. Při vstupu do duchovního světa musíme v jistém smyslu zanechat za sebou všechno, na co lze použít smyslové představy. Avšak představy, které si tvoříme ve smyslovém světě tak, že neodpovídají žádné smyslové věci a žádnému ději, jsou v duši přítomné ještě tehdy, když vstupují do duchovního světa. Přirozeně mohou být mezi těmito představami i takové, jež byly utvořeny mylně. Jsou-li ve vědomí při vstupu do duchovního světa, pak se svým vlastním bytím prokazují jako nepatřičné. Působí tak, že vtiskují duši snahu vrátit se do smyslového nebo elementárního světa, aby tam bylo možno dosadit na místo mylných představ představy správné. Avšak tomu, co duše přináší do duchovního světa jako správné představy, vychází v tomto světě vstříc něco spřízněného. Duše vytváří v duchovním světě, že jsou v něm bytosti, které celým svým vnitřním bytím jsou takové, jaké jsou pouze myšlenky v jejím já. Tyto bytosti mají tělo, jež bychom mohli nazvat tělem myšlenkovým. V tomto myšlenkovém těle se prožívají tyto bytosti jako samostatné, jako se člověk samostatně prožívá ve smyslovém světě. Z představ, jež si člověk získává, jsou jisté, city naplněné myšlenky zprvu vhodné k tomu, aby posílily duševní život tak, že může dosáhnout dojmu o bytostech duchovního světa. Jestliže je pocit oddanosti, jenž musí být vyvinut pro schopnost proměny v elementárním světě, zvýrazněn tak, že cizí bytost, do níž se

proměňujeme, je v této oddanosti vycit'ována nejen sympaticky nebo antipaticky, nýbrž tak, že může ožít v duši ve své svéráznosti, pak vzniká schopnost vnímání v duchovním světě. Pak mluví do jisté míry určitá duchovní bytost k duši jedním způsobem a jiná bytost druhým způsobem. A dochází k duchovnímu styku, jenž spočívá v myšlenkové řeči. Prožíváme myšlenky; víme však, že prožíváme v myšlenkách bytosti. Žít svou duší v duchovním světě znamená žít v bytostech, které se v myšlenkách nejen vyjadřují, nýbrž jsou v myšlenkách přítomny svým vlastním bytím.

Vůči bytostem elementárního světa má duše pocit, že do jejich vlastního bytí vyzářily světové myšlenky a že tyto bytosti se chtějí přiměřeně k tomuto světovému, do nich zářícímu myšlení.

Vůči bytostem, které nepotřebují sestupovat do elementárního světa, aby dosáhly toho, čeho dosahuje člověk teprve ve světě smyslovém, nýbrž, jež dospívají k tomuto stupni bytí již v duchovním světě, má lidská duše pocit, že tyto bytosti pozůstávají cele z myšlenkové substance, že světové myšlenky do nich nejen vyzářují, nýbrž že tyto bytosti samy žijí svým vlastním bytím v tomto myšlenkovém tkaní. Dávají světovým myšlenkám v sobě plně žít a myslet. Jejich **život** probíhá ve vnímání mluvy světových myšlenek. A jejich **chtění** spočívá v tom, že mohou vyjadřovat myšlenkově samy **sebe**. Toto jejich myšlenkové bytí působí bytostně zpětně na svět. Myšlenky, jež jsou bytostmi, mluví s jinými myšlenkami, které jsou rovněž bytostmi.

Lidský myšlenkový život je zrcadlovým obrazem tohoto duchovního, bytostného myšlenkového života. V době, která pro lidskou duši probíhá mezi smrtí a novým zrozením, je duše vetkána do tohoto bytostného myšlenkového života tak, jako je ve smyslovém světě vetkána do fyzického bytí. Když duše vstoupí narozením, případně početím do smyslového bytí, pak působí trvalá myšlenková bytost duše tak, že utváří a inspiruje osud této duše. V lidském osudu působí to, co zůstalo z pozemského života duše, předcházejícího přítomnosti, a to tak, jak působí ve světě čistě myšlenkově-živé bytosti.

Když do tohoto duchovního světa živých myšlenkových bytostí vstupuje nadmyslové vědomí, pak se cítí ve zcela novém vztahu ke smyslovému světu. Tento smyslový svět stojí proti ní v duchovním světě jako "jiný svět" podobně jako ve smyslovém světě stojí proti ní duchovní svět jako něco jiného. Avšak pro duchovní zření ztratil tento smyslový svět všechno, co z něho může být ve smyslovém bytí vnímáno. Všechny vlastnosti, vnímané smysly nebo chápané rozumem, vázaným na smysly, jako by zmizely. Naproti tomu se z hlediska duchovního světa ukazuje, že pravá, pravlastní povaha smyslového světa sama je duchovní. Pro duševní pohled z duchovního světa se místo dřívějšího světa smyslového objevují duchovní bytosti, jež rozvíjejí svou působnost, a sice tak, že ze slévání těchto působností vzniká svět, který, nazírán smysly, se stává světem, jež má člověk před sebou ve svém vlastním smyslovém bytí. Při pohledu z duchovního světa mizí všechny vlastnosti, síly, látky atd. smyslového světa; odhalují se jako pouhé zdání. Z tohoto světa máme před sebou jen bytosti. V těchto bytostech tkví pravá skutečnost.

Podobně je tomu s elementárním světem. Pro pohled z duchovního světa mizí i z něho všechno, co není bytost sama. A duše cítí, že i v tomto světě má co činit s bytostmi, jež ze spojování svých působností dávají vzniknout bytí, které se jeví prostřednictvím orgánů sympatie a antipatie právě jako bytí elementární.

Podstatná část vžívání se do nadmyslových světů spočívá v tom, že místo stavů a vlastností, jež má kolem sebe vědomí ve smyslovém světě, se objevují bytosti. Nadmyslový svět se nakonec zjevuje jako svět bytostí a to, co existuje ještě mimo tuto bytosti, jako výraz činů těchto bytostí. Avšak i smyslový svět a elementární svět se jeví jako činy duchovních bytostí.

O první vloze fyzického těla člověka

Na předchozím místě tohoto spisu se hovořilo o měsíčním a slunečním bytí, jež předcházelo bytí Země. Pouze v měsíčním bytí se jasnozřivému vědomí objevují ještě dojmy, jež upomínají na dojmy pozemského života. Obrátí-li se jasnozřivý pohled ke vzdálenému slunečnímu bytí Země, pak takové dojmy již nelze získat. Toto sluneční bytí se zjevuje již cele jako svět bytostí a činů těchto bytostí. Chceme-li získat dojem z tohoto slunečního bytí, musíme se odvrátit od všeho, co je možno získat jako představy v oblasti minerálního a

rostlinného života Země. Neboť tyto představy mohou mít význam jen pro dřívější stavy Země samé a, pokud jde o představy z oblasti rostlinného života, pro dávno uplynulé měsíční bytí. K prastarému slunečnímu bytí Země vedou představy, jež mohou být podníceny zvířecí a lidskou přírodní říší, které však **nezobrazují** nic z toho, co se bytostech těchto říší jeví pouze smyslům.

Nadsmyslové vědomí člověka nalézají síly, působící v étherném těle, jež se utvářejí v obrazy, které vyjadřují, jak étherné tělo obdrželo ve staré sluneční době díky činům duchovních bytostí svou první vlohu v průběhu světového dění. Tuto vlohu pak můžeme sledovat během měsíční a pozemské doby v jejím vývoji dále. Poznáváme, že se tu proměnila a proměnou se stala tím, co se ve své působnosti dnes prokazuje jako étherné tělo člověka.

Fyzické tělo člověka vyžaduje pro své pochopení ještě jiné činnosti lidského vědomí. Nejprve se jeví jako vnější otisk těla étherného. Přesnějším pozorováním se však ukazuje, že člověk by ve smyslovém bytí nikdy nemohl dosáhnout plného rozvoje své bytosti, kdyby fyzické tělo nebylo ničím jiným než smyslově-fyzickým zjevením těla étherného. Kdyby tomu tak bylo, pak by vzniklo určité chtění, citění a myšlení člověka, ale toto myšlení, citění a chtění by nemohlo být shrnuto tak, aby v duši člověka vzniklo vědomí, jež se projevuje v zážitku "já". To vysvětluje zvláště jasně, když se vědomí vyvine ve vlastnost duchovního zření. K tomuto zážitku já může u člověka dojít nejprve ve smyslovém světě, když je zahalen do svého fyzicko-smyslového těla. Odtud je potom může vnášet do elementárního a do duchovního světa a proniknout jím své étherné a astrální tělo. Člověk má totiž étherné a astrální tělo, v nichž se zážitek já zprvu netvoří. Tento zážitek se může projevit v jeho fyzicko-smyslovém lidském těle. Pozorujeme-li toto lidské fyzicko-smyslové tělo z duchovního světa, ukazuje se, že v něm existuje něco bytostného, co se ani z tohoto duchovního světa nezjevuje plně ve své pravdě. Vstoupí-li jasnozřivé vědomí do duchovního světa, pak se duše vžívá do světa myšlenkové bytostnosti; jen zážitek já, vnášený do tohoto světa patřičně umocněnou duševní silou, není utkáno pouze ze světových myšlenek; necítí ještě ve světě světových myšlenek to, co v jeho okruhu ukazuje něco podobného s vlastní bytostí. Aby to duše cítila, musí na své cestě do nadsmyslového světa pokračovat. Musí dospět k zážitkům, při nichž je opuštěna i myšlenkami, takže na její cestě do nadsmyslového světa všechny smyslové zážitky i všechny zážitky myšlení, citění a chtění zůstávají do jisté míry za ní. Tím se pak teprve cítí sjednocena s bytostností, která v podstatě světa předchází všechno, co může člověk pozorovat jako smyslovou, jako éthernou jako astrální bytost. Člověk se pak vycitňuje v ještě vyšší oblasti, než je duchovní svět, jež dosud zná. Tento svět, v němž se může prožívat jen jako "já", lze nazvat světem nadduchovním. V pohledu z tohoto světa se i oblast myšlenkové bytostnosti jeví jako vnější svět. Je-li nadsmyslové vědomí přeneseno do tohoto světa, může učinit zkušenost, kterou lze charakterizovat asi takto: K této charakteristice dospějeme, když sledujeme cestu nadsmyslového vědomí podle různých stupňů. Vycitňuje-li se duše ve svém étherném těle a jsou-li jejím okolím elementární děje a bytosti, pak ví, že je mimo fyzické tělo; ale toto fyzické tělo existuje dále jako bytost, i když je při pohledu zvětšeno. Před duchovním pohledem se do jisté míry rozděluje na část, která je výrazem činů duchovních bytostí, jež působily od počátku bytí Země až do přítomnosti, a na druhou část, která je výrazem něčeho, co existovalo již během starého měsíčního stavu Země. Tak to zůstává, pokud se vědomí prožívá pouze v elementárním světě. V tomto světě může vědomí vnímat, jak byl člověk utvářen jako fyzická bytost během starého měsíčního stavu. Vstoupí-li vědomí do duchovního světa, pak se od fyzického těla opět oddělí určitá část. Je to část, která byla vytvořena činy duchovních bytostí během měsíčního stavu. Zůstává tu však ještě jiná část - ta, která existovala jako fyzická bytost člověka během slunečního stavu Země. Můžeme-li nazírat všechno z hlediska duchovního světa, pak i z této fyzické bytosti zůstává ještě něco, co se utvářelo činy duchovních bytostí během sluneční doby. To, co tu zůstává, se zjevuje teprve jako čin duchovních bytostí z nadduchovního světa. Zjevuje se jako něco, co existovalo již na počátku sluneční doby. Musíme se vrátit ke stavu Země před jejím slunečním obdobím. Ve své Tajné vědě jsem se pokusil zdůvodnit, proč můžeme tento stav nazývat "saturnským stavem" Země. Země byla v tomto smyslu "Saturnem", předtím než se stala Sluncem. A během tohoto saturnského stavu vznikla vlivem činů duchovních bytostí ze všeobecného světového procesu první vloha lidského fyzického těla. Tato vloha se pak během

následujícího slunečního, měsíčního a zemského období přetvářela dalšími činy jiných duchovních bytostí tak, že vzniklo současné lidské fyzické tělo.

O "pravém já" člověka

Prožívá-li se duše ve svém astrálním těle a má-li kolem sebe jako své okolí myšlenkové bytosti, pak ví, že je mimo své fyzické i étherné tělo. Vycitňuje však také, jak její myšlení, cítění a chtění patří k omezené oblasti světa, zatímco podle své pravlastní bytosti by mohla obsáhnout mnohem více, než je jí v této oblasti přiděleno. Duše, jež dosáhla jasnozřivosti, si může v duchovním světě říci: Ve smyslovém světě jsem omezena na to, co mi dovolí pozorovat fyzické tělo; v elementárním světě jsem omezena étherným tělem; v duchovním světě jsem omezena tím, že se nacházím do jisté míry na jakémsi světovém ostrově a vycitňuji své duchovní bytí jen k jeho břehům; mimo tyto břehy je svět, jež bych mohla vnímat, kdybych pronikla závojem, jež mi před duchovním okem utkaly činy myšlenkových bytostí. Duše může proniknout tímto závojem, vyvíjí-li dále schopnost oddanosti, nutné již pro život v elementárním světě. Musí stále více posilovat své síly, které jí vyrostly prožíváním ve fyzicko-smyslovém světě, aby se v nadsmyslových světech uchránila před utlumením, zakalením, ba zničením vědomí. Aby duše mohla v sobě prožívat myšlenky ve fyzicko-smyslovém světě, k tomu potřebuje pouze sílu, přidělenou jí přirozeně, bez vlastní duševní práce. V elementárním světě se myšlenky tlumí ke snovým zážitkům, jež při vznikaní ihned upadají v zapomenutí, tj. nejsou vůbec uvědomovány, nepracuje-li duše před vstupem do tohoto světa na posílení svého vnitřního života. Musí k tomu posílit zvláště sílu vůle, neboť v elementárním světě myšlenka již není pouhou myšlenkou, ale má vnitřní pohyblivost a vlastní život. Chce být podržována vůlí, nemá-li se vymknout z okruhu vědomí.

V duchovním světě jsou myšlenky plně samostatnými, živými bytostmi. Mají-li zůstat ve vědomí, musí být duše posílena tak, že sama rozvíjí ve svém nitru sílu, kterou ve smyslovém světě pro ni rozvíjí fyzické tělo a v elementárním světě sympatie a antipatie těla étherného. Toho všeho se musí v duchovním světě zříci. Zážitky smyslového světa i elementárního světa jsou tu přítomny jen jako vzpomínky. A duše sama je mimo oba tyto světy. Kolem ní je svět duchovní, který zprvu nevyvolává v astrálním těle žádný dojem. Duše se musí učit žít sama pro sebe ze svých vzpomínek. Obsahem jejího vědomí je zprvu: Byla jsem a nyní stojím před nicotou. Přicházejí-li však z těchto duševních zážitků vzpomínky, které nejsou pouze odrazem smyslových nebo elementárních dějů, nýbrž představují svobodné myšlenkové zážitky, jimi podněcené, pak v duši začíná myšlenková rozmluva mezi vzpomínkami a domnělým "nic" duchovního světa a to, co vzniká jako výsledek této rozmluvy, se stává světem představ ve vědomí astrálního těla. Síla, kterou duše v tomto bodě svého vývoje potřebuje, je silou, jež ji uschopňuje, aby stála na břehu jí dosud známého světa a postavila se tváří v tvář domnělé nicotě. Pro duševní život je tato domnělá nicota **opravdovým nic**. Ale duše má přítom do jisté míry stále za sebou svět svých vzpomínek. Může se k těmto vzpomínkám jakoby přimknout. Může v nich žít. A čím více v nich žije, tím více posiluje síly astrálního těla. S tímto posílením však začíná rozmluva mezi jejím minulým bytím a bytostmi duchovního světa. V této rozmluvě se učí vycitňovat se jako astrální bytost. Způsobem, jež odpovídá starým tradicím, lze říci: Lidská duše se prožívá jako astrální bytost ve světovém Slově. Tímto světovým Slovem se míní myšlenkové činy živých myšlenkových bytostí, jež se odehrávají jako živé rozmluvy duchů v duchovním světě. Ale vesměs tak, že jsou tyto rozmluvy duchů pro duchovní svět totéž, co jsou činy pro smyslový svět.

Chce-li duše vystoupit do nadduchovního světa, pak svou vůlí musí vymýtit své vzpomínky z fyzického a elementárního světa. Toho může být schopna jen tehdy, když z rozmluvy duchů získala jistotu, že své bytí zcela neztratí, vymytí-li v sobě všechno, co jí dosud dávalo vědomí tohoto bytí. Duše se musí ve skutečnosti postavit před jakousi duchovní propast a vyvinout nad ní volní impuls zapomenout na své chtění, cítění a myšlení. Musí se ve svém vědomí zříci své minulosti. Toto rozhodnutí, které je tu nutné, bychom mohli nazvat vyvoláním plného spánku vědomí skrze vlastní vůli, nikoli skrze poměry fyzického nebo étherného těla. Musíme si však toto rozhodnutí představovat tak, že nemá za cíl navodit po přestávce nevědomí totéž vědomí, jež tu bylo předtím, nýbrž tak, že se vlastním volním rozhodnutím toto vědomí skutečně zprvu noří do

zapomenutí. Musíme uvážit, že tento proces není možný ani ve fyzickém, ani v elementárním světě, ale jen ve světě duchovním. Ve fyzickém světě je možné zničení, které se projevuje jako smrt; v elementárním světě není žádné smrti. Pokud člověk patří elementárnímu světu, nemůže zemřít, může se jen proměnit v jinou bytost. V duchovním světě není v přísném slova smyslu možná ani žádná rozhodná proměna; ar se lidská bytost mění v cokoli, v duchovním světě se projevuje prožitá minulost jako vlastní vědomé bytí. Má-li toto vzpomínkové bytí v duchovním světě zmizet, pak musí být duši ponořeno do zapomenutí vlastním volným rozhodnutím. Nadsmyslové vědomí může k tomuto volnému rozhodnutí dospět tehdy, když si dobylo potřebnou duševní sílu. Dosáhne-li toho, pak se mu z vyvolaného zapomenutí vynoří pravá bytost "já". Nadduchovní svět dává duši vědění o tomto "pravém já". Jako se nadsmyslové vědomí může prožívat v étherném a astrálním těle, tak se může také prožívat v "pravém já".

Toto "pravé já" není vytvářeno duchovním nazíráním; existuje pro každou lidskou duši v jejích hlubinách. Nadsmyslové vědomí prožívá pouze vědomě to, co je pro každou lidskou duši nevědomou, ale k její bytosti náležející skutečnosti.

Po fyzické smrti se člověk postupně vžívá do duchovního světa. Jeho bytost se v něm vynořuje nejprve se vzpomínkami ze smyslového světa. Může tu žít vědomě v těchto vzpomínkách, i když nemá oporu fyzicko-smyslového těla, protože se do nich vtělují myšlenkové bytosti jim odpovídající, takže vzpomínky již nemají pouhé stínové bytí, jež je jim ve fyzicko-smyslovém světě vlastní. V určitém okamžiku mezi smrtí a novým zrozením působí myšlenkové bytosti duchovního okolí tak silně, že je pak bez volního impulsu vyvoláno popsané zapomenutí. Spolu s ním se vynořuje život v "pravém já". To, co je pro prožívání mezi smrtí a novým zrozením do jisté míry přirozenou událostí, vyvolává jasnozřivé vědomí jako svobodný duchovní čin posílením duševního života. Ve fyzicko-smyslovém prožívání by však nikdy nedošlo ke vzpomínce na předchozí pozemské životy, kdyby nebyly v tomto pozemském životě zaměřeny představy na duchovní svět. Vždyť člověk musí něco, na co se má později vynořit zřetelně poznatelná vzpomínka, vždy předem vědět. Tak je třeba i v pozemském životě si zjednávat vědění o sobě jako duchovní bytosti, chceme-li právem očekávat, že si v příštím pozemském životě vzpomeneme na život předchozí. Toto vědění se však nemusí získávat jasnozřivostí. Kdo si získá bezprostřední vědění o duchovním světě jasnozřivostí, může si v následujících pozemských životech vzpomenout na předchozí život, v němž toto vědění získal, podobně, jako se ve smyslovém bytí vynořuje vzpomínka na něco, co sám prožil. Ten, kdo vniká do duchovní vědy s pochopením i bez duchovního nazírání, si vzpomíná tak, že to lze přirovnat vzpomínce ve smyslovém bytí, jež uchovává událost, kterou slyšela pouze z líčení.

Shrnutí některých předchozích úvah

Člověk nese v sobě "pravé já", jež patří k nadduchovnímu světu. Toto "pravé já" je ve smyslovém světě jakoby zakryto zážitky myšlení, cítění a chtění. I v duchovním světě si člověk toto pravé já uvědomuje teprve tehdy, když v sobě vymytí vzpomínky na všechno, co může prožívat svým myšlením, cítěním a chtěním. Ze zapomenutí na to, co člověk prožíval ve smyslovém, elementárním a duchovním světě, vynořuje se vědění o "pravém já".

Fyzicko-smyslové tělo člověka se zjevuje ve své pravé podstatě, nazírá-li je duše z nadduchovního světa. Ukazuje se tu, že svou první vložku získalo z obecného světového procesu v saturnském stavu Země, jenž předcházal stavu slunečnímu. Vyvinulo se pak během slunečního, měsíčního a zemského stavu ve fyzické tělo člověka, jak je známe dnes.

Podle předchozích úvah můžeme schematicky nazírat celou bytost člověka takto:

I. Fyzické tělo ve fyzicko-smyslovém okolí. Jeho prostřednictvím se člověk poznává jako samostatná bytost já. Toto fyzické tělo se utvořilo z obecného světového bytí ve své první vložce během dávno minulého saturnského stavu Země a stalo se svým vývojem ve čtyřech planetárních proměnách Země tím, čím je v dnešní době.

II. Jemné, étherné tělo v elementárním okolí. Jeho prostřednictvím se člověk poznává jako článek životního těla Země. Ve své první vložce se utvořilo během dávno minulého slunečního stavu Země z obecného světového bytí a svým vývojem ve třech planetárních proměnách se stalo tím, čím je dnes.

III. Astrální tělo v duchovním okolí. Díky jemu je člověk článkem duchovního světa. V něm žije "druhé já" člověka, jež se projevuje v opětovných pozemských životech.

IV. "Pravé já" v nadduchovním okolí. V něm se člověk poznává jako duchovní bytost sama tehdy, když všechny zážitky smyslového, elementárního a duchovního světa, tedy všechny zážitky smyslů, myšlení, citění a chtění upadnou v zapomenutí.

Poznámku o vztahu tohoto spisu k obsahu mé Theosofie a Tajné vědy

Názvy, jež mají vyjádřit zážitky lidské duše v elementárním a v duchovním světě, se musí přizpůsobovat zvláštnostem těchto zážitků. Při těchto označeních musíme přihlížet k tomu, že již v elementárním světě probíhá prožívání zcela jinak než ve světě smyslovém. Toto prožívání spočívá na schopnosti proměny duše a jejím pozorování sympatií a antipatií. Označení musí nutně obsahovat něco z proměnlivosti těchto zážitků. Nemůže být tak strnulé jako ve smyslovém světě. Ten, kdo nedbá na to, co tkví v přirozeném stavu věci, snadno nalezne rozpor mezi označováním skutečnosti v tomto spisu a v mé Theosofii a v Tajné vědě. Rozpor se vyřeší, když uvážíme, že v obou těchto spisech byly názvy voleny tak, že charakterizují zážitky duše, jež má na jedné straně při svém plném vývoji mezi narozením (početím) a smrtí a na druhé straně mezi smrtí a narozením. Zde jsou však názvy uváděny s ohledem na zážitky, jež má jasnozřivé vědomí, když vstupuje do elementárního světa a do duchovních oblastí.

Z Theosofie a z Tajné vědy je patrné, že po odloučení fyzicko-smyslového těla od duše ve smrti dochází k odloučení i onoho těla, které je v tomto spisu nazýváno tělem étherným. Duše pak žije nejprve v bytosti, která je tu označována jako astrální tělo. Étherné tělo se pak po svém odloučení od duše proměňuje v elementárním světě. Přechází do bytostí, jež tvoří tento elementární svět. Při této proměně étherného těla lidská duše již není. Procesy tohoto elementárního světa však duše po smrti prožívá jako **svůj vnější svět**. Toto prožívání elementárního světa **zvenčí** se v Theosofii a v Tajné vědě líčí jako průchod duše duševním světem. Musíme si tedy představovat, že tento duševní svět je totožný se světem, který je zde, z hlediska nadsmyslového vědomí, označován jako svět elementární.

Když se pak duše v mezidobí mezi smrtí a narozením odlučuje od svého astrálního těla - ve smyslu toho, jak je to líčeno v mé Theosofii - pak žije dále v bytosti, která je tu označována jako "pravé já". Aniž by duše byla dále přítom, prochází pak astrální tělo tím, co je tu charakterizováno jako "zapomenutí". Vrhá se do jisté míry do světa, v němž není nic z toho, co může být pozorováno smysly nebo prožíváno tak, jak prožívá chtění, citění a myšlení, jež člověk vyvíjí ve smyslovém těle. Tento svět pak prožívá duše, setrvávající v "pravém já", jako svůj vnější svět. Chceme-li charakterizovat prožívání v tomto vnějším světě, pak to učiníme tak, jak se to stalo v Theosofii a v Tajné vědě při učení průchodu "duchovními oblastmi". Duše, jež se prožívá v "pravém já", má pak v duchovním světě **kolem sebe** to, co se utvářelo ve smyslovém bytí v **ní** jako duševní zážitky. Ve světě, který je tu líčen jako svět živých myšlenkových bytostí, nalézá duše mezi smrtí a novým zrozením všechno, co sama prožila ve svém vnitřním bytí svým smyslovým vnímáním a svým myšlením, citěním a chtěním ve smyslovém bytí.

Doslov k novému vydání (1918)

Chce-li si duše získat schopnost pronikat v poznání do nadmyslového světa, musí své síly nejprve posílit tím, že zevnitř rozvíjí činnost, jež je v základě činností představivou. Toto představování však nemůže být prováděno pouze silou, jakou se rozvíjí v obyčejném vědomí v návaznosti na smyslové vnímání a při jeho doprovodu. Představování tu má mnohem menší sílu než vnímání. Kdyby se cvičilo pouze v této síle, nemohlo by nikdy vyvíjet schopnosti ke vstupu duše do nadmyslového světa. I když zůstává pouhým představováním, musí vystoupit k síle vnímání. Nesmí setrvávat v utkvání stínových obrazů toho, co je nazíráno. Musí se samo zhustit k této názornosti, k obraznosti. Vytváří živé **obrazy**. Nejde však o to prodlévat duševní silou pouze v těchto obrazech. Odvracíme pozornost od obrazů k vlastní obrazotvorné činnosti. Tím dospíváme k vnitřně posílenému sebevědomí. Jestliže jsme prováděli stále znovu toto vnitřní duševní cvičení, pozorujeme také po týdnech, měsících i po delší době, že jsme tímto svým posílením sebevědomím dosáhli souvislosti s nadmyslovým světem. Dotek s tímto světem je zprvu chaotický, prožívaný v obecných citových dojmech. Postupně se však z chaosu utváří diferencovaný, objektivní svět obrazů. Uvědomujeme si, že jsme se cvičením obrazotvornosti uschopnili k tomu, že vnější duchovní skutečnost nadále utkvá s posíleným sebevědomím obrazy, které se ve svém vlastním projevu jeví jako obrazy objektivního nadmyslového světa. (Přesněji popsáno, je to zkušenost lidské duše s tkanivem obrazů, s nimiž se duše setkává na své cestě do duchovního světa a o nichž se mluví v tomto spisu v kapitole O poznávání duchovního světa). Nazírá-li ten, kdo usiluje o nadmyslové vědomí, tyto děje zřetelným vnitřním prožíváním, má v nich neklamnou možnost poznávat v nadmyslové oblasti skutečnost a rozlišovat ji od pouhých iluzí blouznivé fantazie.

V kapitole O poznávání duchovního světa (viz výše) tohoto spisu se praví, že **obrazy** vědomí, jež jsou na počátku nadmyslového prožívání, "jsou zprvu jako záclona, kterou si duše klade před nadmyslový svět, když cítí jeho dotek". Musíme mluvit o této "zácloně", neboť na počátku slouží obrazy jen k tomu, aby pozvedly vlastní sebevědomí do nadmyslového světa. Díky jim se člověk pociťuje jako duchovní bytost, ale jejich prostřednictvím nevidí ještě žádný objektivní nadmyslový svět. Je to, jako by měl ve smyslovém těle oči, jež by sice pociťoval jako článek vlastního organismu, které by však nebyly vyjasněny, takže by vnější svět nemohl v nich rozvíjet své účinky. Obrazy tkající v duši musíme do jisté míry ustavičnou činností v nich učinit duchovně průsvitnými. Svým vlastním vývojem se postupně stanou průsvitnými, a to tak, že je nevidíme, nýbrž pouze cítíme, že žijí v duši, skrze ně však vnímáme podstatu nadmyslové skutečnosti.

Při vstupu do nadmyslového světa je jedním z prvních dojmů, že se díky vlastnímu sebevědomí, pozvednutému do tohoto světa, vidíme spojeni v sympatiích a antipatiích s bytostmi tohoto světa. (Srov. kap. O pocitu já, o schopnosti lásky lidské duše a o jejích vztazích k elementárnímu světu). Již na těchto zážitcích pozorujeme, že musíme ve vztahu ke svým představám opustit smyslový svět, chceme-li skutečně vstoupit do světa nadmyslového. To, co pozorujeme v nadmyslnu, můžeme sice popisovat představami, vzatými ze smyslového světa. Můžeme např. mluvit o tom, že se nějaká bytost zjevuje jako barevný jev. Kdo však nadmyslovou bytost popisuje takto, neměl by zapomínat, že skutečný duchovní badatel údajem o této barvě míní, že duševně prožívá něco **jako** vjem příslušné barvy ve smyslovém vědomí. Kdo chce svým učením vyjádřit, že má ve svém vědomí něco, co **se rovná** smyslové barvě, není duchovním badatelem, ale vizionářem, nebo podléhá halucinacím. Se zážitky sympatie a antipatie máme však skutečně před sebou první nadmyslové dojmy nadmyslového světa.

Jsou lidé, kteří jsou zklamáni právě tím, že jim duchovní badatel, vyjadřující se představami vzatými ze smyslového světa, musí říci, že tím myslí pouze znázornění toho, co vidí. Neboť tito lidé vlastně neusilují o to, aby poznali nadmyslový svět, odlišný od světa smyslového, nýbrž chtějí uznávat jakéhosi dvojníka smyslového světa **jako** svět nadmyslový. Tento nadmyslový svět má být jemnější, "éthernější", než svět smyslový; ale jinak nemá vyžadovat, aby byl chápán jinými představami než svět smyslový. Kdo se však chce skutečně přiblížit k duchovnímu světu, musí chtít nechtě získávat nové představy. Ten, kdo si chce představovat jen zředěný, mlžný odraz smyslového světa, nemůže nadmyslový svět pochopit.

Sila vzpomínky, která v duševním životě obyčejného vědomí hraje význačnou roli, nepřichází při vnímání nadmyslového světa jako uplatněná lidská schopnost v úvahu. (Musíme dbát na to, abychom špatně nepochopili to, co bylo řečeno ve výše citované kapitole tohoto spisu). Tuto sílu vzpomínky má lidská duše ve svém životě ve fyzickém světě, když vykonává svou činnost v něm prostřednictvím své tělesné organizace. Stojí-li duše, pozvednutá do nadmyslového světa, před bytostmi a děním tohoto světa, pak sílu vzpomínky nepoužívá. To, co v tomto světě před ní stojí, zprvu pouze **nazírá**, aniž by zůstala vzpomínka na dojmy, když se opět noří do svého těla. Při tom však nezůstává. Duše bere ze svého prožívání ve fyzickém světě **dozvuky** schopnosti vzpomínky, a proto může při nadmyslovém prožívání vědět: Jsem zde v duchovnu táž jako ve smyslové oblasti. Tato schopnost vzpomínky je pro ni nutná, protože by se jí jinak ztratila souvislost v sebevědomí. Kromě toho však dosahuje sebevědomí, pozvednuté do nadmyslového světa, ještě také schopnosti proměňovat dojmy v tomto světě prožívané tak, že vytvářejí v těle stejné dojmy jako smyslové dojmy fyzického světa. A tím je možné, že si duše jakousi vzpomínku na to, co prožívala v nadmyslunu, uchová. Jinak by byly tyto zážitky stále zapomínány. Zatímco však dojmy fyzického světa působí na člověka tak, že si později může vzpomenout na to, co v něm způsobily, v nadmyslové oblasti musí se zážitky sám provést úkon, umožňující, aby později o nich věděl v obyčejném vědomí. V nadmyslových zážitcích musí probíhat všechno v plném světle vědomí. Duchovní badatel má vždy obtíže se vzpomínkovým zachováváním svých zkušeností, učiněných v nadmyslové oblasti. Nemůže snadno vyprávět jiným lidem "pouze z paměti", co ví; když je to od něho požadováno, je často nucen obnovit ve své duši podmínky, za nichž učinil zkušenost, kterou má učit, aby viděl znovu to, co zřel, má-li se o tom vyslovit.

I vztah obrazů, prožívaných v nadmyslové oblasti, k příslušné skutečnosti (srov. kap. O hranici mezi smyslovým světem a světy nadmyslovými) není tak jednoduchým dějem jako vztahy duševního dojmu k smyslovému předmětu nebo ději. V nadmyslunu musí vědomí tento vztah plně prohlédat. Není tomu tak, jako bychom měli před sebou stůl. Stůl stojí před duší a co se přitom v ní děje, to vůbec nežije ve vědomí, nebo není v něm zastíněno. Při vnímání nadmyslové bytosti, i když jsme učinili uvedeným způsobem obraz "průsvitným", máme v sebevědomí citový zážitek tohoto obrazu. A právě tím, že se svým nadmyslovým vědomím do tohoto citového zážitku plně ponoříme, vystupuje před duší skutečnost, jejíž prožívání můžeme a musíme zřetelně odlišit od prožívání obrazu. Oba tyto zážitky nesmějí do sebe vplývat. Neboť v tom by byl zdroj iluzi o tom, co prožíváme.

Přeložil ZV

drobné úpravy překladu: Robert Blaschke, december 2009